

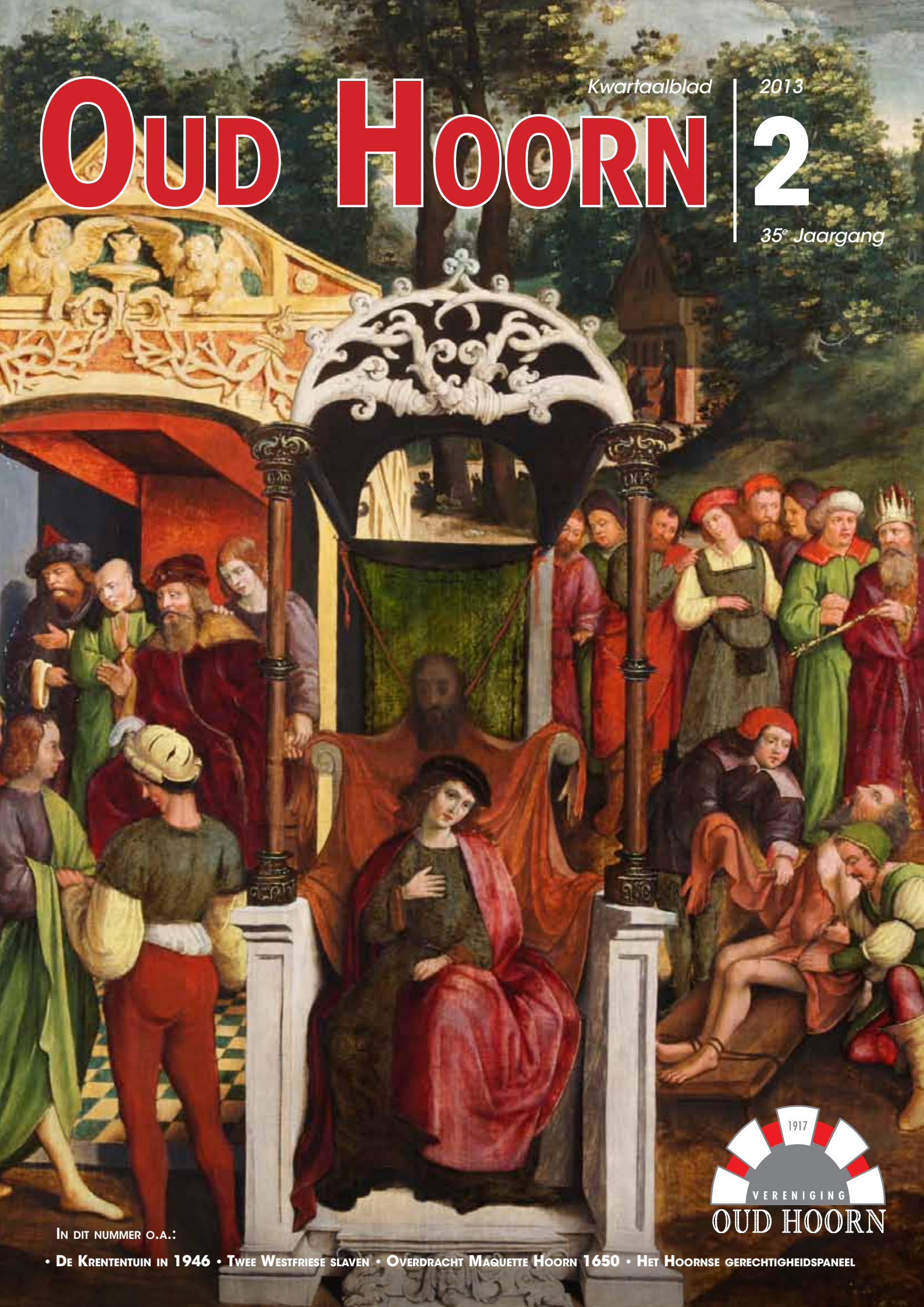
OUD HOORN

Kwartaalblad

2013

2

35^e Jaargang

In dit nummer o.a.:

• DE KRENTENTUIN IN 1946 • TWEE WESTFRIESE SLAVEN • OVERDRACHT MAQUETTE HOORN 1650 • HET HOORNSE GERECHTIGHEIDSPANEEL

V O O R W O O R D

Plus en min

Onlangs verzorgde ik samen met Gerard Beemsterboer een lezing voor de PCOB (Prot. Chr. Ouderen Bond) over de geschiedenis van onze vereniging, die over vier jaar haar eeuwfeest viert. Gerard nam een stukje stadsgeschiedenis voor zijn rekening. Een stukje slechts, want er valt zoveel over onze prachtige stad te vertellen. De drie kwartier die elk van ons kreeg, was uiteraard veel te kort. In mijn deel van de lezing bepaal ik mij bij de ongekende groei van het aantal activiteiten gedurende de laatste dertig en met name de afgelopen tien jaar. En bij het feit dat de vereniging vanaf de jaren zeventig ook echt een vereniging is geworden. Voor die tijd was Oud Hoorn ook wel een vereniging met leden en een bestuur en vergaderingen. Maar in de eerste helft van haar bestaan was Oud Hoorn vooral Johan Christiaan Kerkmeijer en Kerkmeijer de vereniging. Kerkmeijer zat namens Oud Hoorn in de voorloper van de huidige Commissie Monumenten en Welstand, en onder zijn bezielende leiding werden enkele oude panden verworven en gerestaureerd, waarna ze de rijksmonumentale status verwierven. Enkele panden zijn nog steeds eigendom van de vereniging en we zijn er zuinig op. Van al die andere activiteiten die thans vanzelfsprekend zijn, was toen nog geen sprake. Vanaf het moment dat het toenmalige gemeentebestuur plannen ontwikkelde voor de aanleg van een weg van zuid naar oost, over de dijk, door het havengebied om aan te sluiten op de Provinciale Weg richting Enkhuizen, de jaren zeventig van de vorige eeuw, veranderde het karakter van de vereniging. In korte tijd werd de club van bedaagde bestuurders een comité van op actie gerichte leden. Het havengebied mocht niet ten prooi vallen aan de megalomanie van stadsbestuurders, zoals in Amsterdam, waar men ook van plan was grote verkeersdoorbraken te realiseren, en daarvoor grote delen van de oude stad wilde laten verdwijnen. Men mag gerust dat moment beschouwen als een soort renaissance van Oud Hoorn. Er kwamen andere bestuurders, zoals de ons veel te vroeg ontvallen, inspirerende Bas Baltus. Geleidelijk groeide het aantal activiteiten. Het kwartaalblad werd geboren, er werden zomerse wandelingen georganiseerd, de bouwkunscursus werd opgezet, mede een basisopleiding voor onze eigen gidsen. Daarna kwamen de lezingen in het winterseizoen. En nu heeft de vereniging een schitterend eigen pand met daarin een expositieruimte, een documentatiecentrum, een ongekend grote collectie beeldmateriaal, een website boordevol informatie, en geven we met grote regelmaat, samen met andere instanties, boeken uit over de historie van onze stad. Dat kan slechts doordat steeds meer mensen hun schouders onder al die activiteiten van de vereniging zetten. Applaus dus voor onze vrijwilligers! Maar

daar zit, hoe gek het ook klinkt, een vreemde paradox. Het aantal enthousiaste vrijwilligers groeit nog steeds. Fantastisch. Het betekent dat veel mensen het werk van Oud Hoorn belangrijk vinden. Echter het ledental liep in tegenstelling daarmee het afgelopen jaar iets terug. Dat merkten we toen we verzochten de contributie voor 2013 te betalen. Gelukkig zijn er weer nieuwe leden bijgekomen. Maar het aantal in- en uitschrijvingen is nog niet in evenwicht.

Op weg naar ons eeuwfeest zou het schitterend zijn om dat memorabele feit met veel meer leden te vieren. Immers: hoe meer zielen... Daarom een oproep aan u: Vraag familie, vrienden, kennissen om lid te worden. Of bied ze een cadeaulidmaatschap aan. Dat laatste kost voor één jaar slechts € 15,-. Nieuwe leden krijgen bovendien de facsimile afdruk van de beroemde kaart van Blaeu. De kaart die de bouwers van de Maquette Hoorn 1650 als basis voor het Hoorn in de gouden eeuw gebruikten.

Egbert Offens

Museum van de Twintigste Eeuw

Krententuin 24 (Oostereiland)
1621 DG Hoorn
tel. 0229 - 214 001
Geopend:
maandag t/m vrijdag 10.00 - 17.00 uur
zaterdag-zondag: 12.00 - 17.00 uur

Westfries Museum

Roode Steen 1, Hoorn
tel. 0229 - 280 022
Geopend: 1 april t/m 31 oktober,
maandag t/m vrijdag, 11.00-17.00 uur.
Geopend: 1 november t/m 31 maart,
dinsdag t/m vrijdag, 11.00-17.00 uur.
Het gehele jaar: zaterdag en zondag,
13.00-17.00 uur.

Westfries Archief

Blauwe Berg 5c, Hoorn
tel. 0229 - 282 500
Studiezaal open:
dinsdag t/m vrijdag, 9.00-17.00 uur
Avondopenstelling:
elke 2^e en 4^e donderdag van de maand
van 18.30-21.30 uur.

Vereniging Oud Hoorn

Onder de Boompjes 22
1621 GG Hoorn
tel. 0229 - 27 35 70
Email.: info@oudhoorn.nl
www.oudhoorn.nl
Geopend: dinsdag en donderdag:
10.00-16.00 uur
zaterdag: 10.00-14.00 uur

COLOFON

**Kwartalblad
Vereniging Oud Hoorn**

Tel. 0229 273570

Losse nummers:

leden: €4,50

niet-leden: €6,00

Bestuur:

Egbert Ottens, voorzitter,
Rita Lodde, secretaris,
Piet van Iersel, penningmeester,
Eddy Boom, Jaap Bronkhorst,
Coen Droog, Jan Floris,
Hieke Stapel.

Lidmaatschap:

Minimaal €22,50 per jaar,
incl. Kwartalblad.
Gezinslid: €12,00 per jaar.
Lid voor het leven:
Indien ouder dan 45 jaar:
eenmalig €630,00
Indien ouder dan 55 jaar:
eenmalig €450,00
ledenadministratie:
NL 92INGB0000722954

Het lidmaatschap geldt voor een
heel kalenderjaar.
Lidmaatschap uiterlijk één maand
voor einde kalenderjaar schriftelijk
opzeggen.

Foto's/illustraties:

Afdeling Communicatie
gemeente Hoorn
Bureau Erfgoed gemeente Hoorn
Frans van Iersel
Beeldbeheer Oud Hoorn
Jan Olijve
Rijksmuseum Amsterdam
Scheepvaartmuseum Amsterdam
Femke Uiterwijk
Frans van Iersel
Westfries Archief
Westfries Museum
Frans Zack
Ronald de Jager
Rami Mardiros

ISSN: 2213-7009

Bij de voorplaat

De voorplaat maakt deel uit van het Hoornse Gerechtigheidspaneel, dat afkomstig is uit de Schepenzaal van het oude Stadhuis. In de Schepenzaal werden vonnissen uitgesproken over begane misdaden! Het uit vijf schilderijen bestaande paneel hing altijd achter de rechters! Op de schilderijen is te zien hoe de rechters bij verschillende misdrijven tot hun uitspraken kwamen! De maker van het drieluk is niet bekend. Toen vanaf 1876 het Westfries Museum ingericht werd, kreeg dit drieluk een plaats in het Museum. In dit blad worden de schilderijen apart besproken!

In dit blad vindt u als bijlage een reproductie van het Koningslied uit 1879 uit het archief van Harm Stumpel.

I N D I T N U M M E R

**VOORWOORD VAN
VOORZITTER
EGBERT OTTENS
PAGINA 54**

**OVERDRACHT MAQUETTE
HOORN 1650
EGBERT OTTENS
PAGINA 64**

**HET HOORNSE
GERECHTIGHEIDSPANEEL
AGATHE FRIS
PAGINA 74**

**STADSBEELD, RESTAURATIES,
WIJZIGINGEN EN VERVAL
EGBERT OTTENS
PAGINA 94**

**DE KRENTENTUIN IN 1946
SCHRIJVER ???
PAGINA 56**

**HET
DOCUMENTATIECENTRUM
VAN OUD HOORN
CHRIST STOFFELEN
PAGINA 69**

**LEZERS SCHRIJVEN
PAGINA 83**

**HOORNSE GENEN OP
DE HOORN-EILANDEN**

**EGBERT OTTENS
PAGINA 96**

**TWEE WESTFRIESE SLAVEN
JAN DE BRUIN
PAGINA 59**

THEODORUS VELIUS:

Toespraak bij de
presentatie van de
biografie Piet Boon
PAGINA 70

**JAARVERSLAG 2012
TON VAN WEEL
PAGINA 89**

**GALE BRUNO VAN ALBADA
EN ANTON PANNEKOEK
PETER TACK
PAGINA 90**

**BESTUURSMEDEDELINGEN
EGBERT OTTENS
PAGINA 98**

**MINI-EUROPE IN BRUSSEL
GAAT VERDWIJNEN**

**FRANS ZACK
PAGINA 99**

DE KRENTENTUIN IN 1946

De geschiedenis kent veel invalshoeken en verhaallijnen. Niet alle verhalen zijn altijd even gemakkelijk. Toch maken ook die verhalen deel van ons verleden uit. Willeke Jeeninga gaat in 'Het Oostereiland in Hoorn. Van baggerbak tot cultuureiland', summier in op de functie die de 'Krententuin' na de bevrijding een jaar

Sepia penseeltekening.
Gezicht op het Hoofd
en Hoofdtoren vanaf de
waterkant naast de oude
toegangsbrug,
2 mei 1946

lang vervulde als interneringskamp voor NSB'ers en collaborateurs. Vele honderden gevangenen werden er ondergebracht, aanvankelijk onder kommervolle omstandigheden, omdat het complex dat lang had leeggestaan, daar op dat moment niet op was ingesteld en ook het bewakingspersoneel, meest ex-militairen en oud-verzetsmensen, nog moest worden aangesteld. De regels waren ongekend streng. Lachen en praten bijvoorbeeld was te allen tijde verboden. Een aantal gevangenen werd te werk gesteld in de Wieringermeer bij de drooglegging van de door de Duitsers onder water gezette polder. Eind 1946 werd het complex als strafgevangenis aangewezen. De nog aanwezige

NSB'ers, collaborateurs en politieke delinquenten werden naar elders overgebracht. De jonge tekenaar van bijgaande prenten kwam er in het voorjaar van 1946, toen de omstandigheden enigszins genormaliseerd waren. Hij gaf er de voorkeur aan om niet met naam genoemd te worden. Zijn naam is bij de redactie bekend. De toelichtende tekst is van zijn hand.

Hierbij vijf uit een grotere serie tekeningetjes/aquarelletjes, die ik maakte in de tweede helft van de 40'er jaren van de vorige eeuw, tijdens mijn gevangenschap als politiek delinquent vanaf mei 1945 – de Duitse capitulatie – tot eind 1948.

Deze tekeningen zijn gemaakt in de Krententuin, waar ik verbleef als delinquent nr. 1349 van 6 maart tot september 1946. Dit als onderdeel van de totale straf, opgelegd door de naoorlogse Bijzondere Rechtspleging wegens toetreding tot de Waffen-SS. Ergens in 1942 kwam ik door vriendschap met een HBS-klasgenoot, maar ook omdat ik uit een niet-anti-Duitse achtergrond stamde, bij de Hoornse Jeugdstorm, de toenmalige Nationaal-Socialistische Jeugdbeweging. Eenmaal daar was het een haast automatische en vanzelfsprekende ontwikkeling dienst te nemen in de Waffen-SS wanneer de juiste leeftijd werd bereikt. En zo vertrok ik juli 1944 met mijn vermelde klasgenoot in een 'avontuur', waarvan ik geen idee had, dat het pas december 1948 zou eindigen. September 1944 werd ik 19 jaar.

Mijn diensttijd, acht oorlogsmaanden, met de nodige persoonlijke belevenissen, die in dit verband niet ter zake doen, eindigde omstreeks maart/april 1945, toen een infectieziekte me deed belanden in de St. Josephstichting bij Apeldoorn, toen in gebruik als Duits Kriegs-lazarett. Het was daar, dat we de capitulatie meemaakten.

Direct daarna begon de inmiddels Engelse leiding de patiënten, die voldoende genezen waren (uiteraard allen Duitse militairen), te evacueren naar een groot Engels krijgsgevangenenkamp, provisorisch ingericht op de Plantage Willem III, een uitgestrekt boomgaardcomplex tussen het Utrechtse Elst en Remmerden, maar ook gedeeltelijk voormalig Nederlands militair terrein met onderkomens en barakken.

De Engelsen wilden uiteraard zo snel mogelijk van die verantwoordelijkheid af en reeds na enkele weken begon men met evacuatie naar verschillende bestemmingen: de Duitsers met aanhang (bijv. Oekraïense vrijwilligers) al of niet te voet terug naar Duitsland, de Nederlanders naar de Harskamp, het vooroorlogse infanterieschietkamp voor het

Nederlandse leger. Daar was snel in de bestaande accommodatie – een flink aantal oude barakken – een provisorisch opvangkamp voor de Nederlandse SS ingericht, dat al snel te klein werd en uitgebreid werd door een groot stuk achterliggende heide met prikkeldraad te omheinen, waar de nieuw aangekomenen simpelweg gedropt werden en zich zelf moesten redden. Zo ontstond in dat deel in mum van tijd een door de gevangenen zelf gebouwde verzameling van geïmproviseerde hutjes en onderkomentjes, bijna letterlijk uit de grond gestampt. Dankzij de zomer en het mooie weer, soms zelfs redelijk comfortabel, waren de omstandigheden voor de meesten van ons aan de verschillende fronten sowieso heel wat slechter geweest!

Zo gauw een enigszins georganiseerd kampeven was opgebouwd, werd het kamp door de Engelsen overgedragen aan de Nederlandse militaire autoriteiten. De buitenbewaking kwam als gevolg daarvan in handen van Limburgse stoottroepen, het begin van de beruchte wantoestanden, waar gelukkig door de autoriteiten eind 1945 een einde aan werd gemaakt.

Deuren op de binnenplaats. Nog steeds aanwezig en herkenbaar, maar nu met wel een heel ander uiterlijk

Op termijn wilde het leger de Harskamp weer in zijn oorspronkelijke functie herstellen en in gebruik nemen en in de loop van 1946 begon men de gevangenen zoveel mogelijk te evacueren naar kampen of inrichtingen bij de betreffende woon- of geboorteplaats. Daar had de plaatselijke POD (Politieke Opsporings Dienst) de kans om eventuele familie, relaties of burens te ondervragen voor een gefundeerde berechting en zo bracht mijn West-Fries woonadres me in maart naar de Krententuin, waar zich inmiddels een perfect georganiseerd kampeven ontwikkeld had. Nauwelijks slechte herinneringen!

In september werd ik overgeplaatst naar fort Erfprins bij Den Helder en eind 1946 ontwikkelde zich de tendens de jongere delinquenten van de ouderen te scheiden in het besef, dat heropvoeding

Gezicht op het administratiehokje in een hoekje van de westvleugel tegen het hoofdgebouw, gezien vanuit het 'atelier' op de bovenverdieping van de oostvleugel. De administratie werd gevoerd en geleid door pa V., een bekende Hoornse notabel uit die periode. De gevangenen hadden uiteraard niets te maken met de bewaking en bewakers, maar het hele reilen en zeilen van de inrichting, zoals in de meeste kampen in die periode, werd compleet geregeld door de gedetineerden zelf. Op het atelier kregen al of niet professionele kunstschilders of tekenaars de kans hun beroep of hobby ongestoord uit te oefenen. Zoals overal, was ook hier het portretteren van 'ingezetenen' en bewakers een vaste prik

Het woonhoekje op de luizenzolder.

De luizenzolder. In de Krententuin was men panisch, waar het luizen betrof. Natuurlijk niet onterecht; een eenmaal ontstane luizenplaag in een dergelijke, dichtbevolkte inrichting was nauwelijks te bestrijden. Als individuele nieuwkomer, zeker uit een berucht kamp als de Harskamp, ging ik onder toezicht van de badmeester, ook een delinquent, uitgebreid onder de hete douche in het badhok in de westvleugel. Mijn kleding en bezittingen werden ondertussen nauwgezet doorplozen en één luizen eitje of een oude, dode opgedroogde luis, zoals mij overkwam, was voldoende om meteen 'doorverbannen' te worden naar de luizenzolder boven het hoofdgebouw. Terwijl al mijn spullen ondertussen grondig ontluisd werden, moest ik zelf 24 uur op de luizenzolder doorbrengen, netjes verpakt in een soort slaapzak, die van te voren rijkelijk met een of ander luizenpoeder ingespoten was. Geen echte straf en niet ongezellig, dankzij de oudere gedetineerde, die er als 'manager' van de luizenzolder permanent woonde en zijn 'klanten' goed verzorgde

bij de jeugdgevallen problemen zou opleveren als ze tussen de oudere delinquenten zouden blijven. De grote initiatiefnemer hiervoor was de later bekende Amsterdamse studentenpater Jan van Kilsdonk, toen geestelijk verzorger in kamp Vught, die er in slaagde in Vught een speciale jeugdbarak te laten inrichten. Het BBJ (Bureau Bijzondere Jeugdzorg) begon zich

met de jeugdgevallen bezig te houden en zo werd ik in januari 1947 overgeplaatst naar de jeugdbarak in Vught. Belangrijke herinneringen: Pater Jan van Kilsdonk, een fantastische vent en werk – op vrijwillige basis – in de oude sigarenfabriek van Willem II in Den Bosch, waar Philips tijdelijk een productieafdeling voor condensatoren had ingericht.

Inmiddels werd er in Standdaarbuiten in de oude suikerfabriek St. Antoine aan het riviertje De Mark een speciaal jeugdkamp ingericht en zo belandde ik na ongeveer zeven maanden Vught verder zuidwaarts in Brabant.

Het verblijf in Standdaarbuiten, met ruilverkavelingswerkzaamheden in de Klundert en kennismaking met de Dom in Oudenbosch, duurde tot midden 1948, toen ik om voor mij onbekende redenen weer terug moest naar de Randstad (als die toen al zo heette) en in jeugdhuis De Clinghe kwam, een kapitale villa in Overveen/Bloemendaal.

De laatste overplaatsing was tenslotte naar Amsterdam naar het jeugdhuis Rousseau in de Van Eeghenstraat, waaruit ik vervroegd werd vrijgelaten op 4 december 1948. Naast ruim drie jaar gevangenschap ook een beetje een reisavontuur door westelijk Nederland, zeker voor mij als iemand, die daarvoor nooit buiten Noord-Holland was geweest!

Het veel gefreundeerde 'piesbakkie' op de hoek van de cellen in de doorgang in de oostvleugel

TWEE WEST-FRIESE SLAVEN

JAN DE BRUIN

Op 1 juli 1863 schafte Nederland de slavernij af in Suriname en op de Nederlandse Antillen. Tienduizenden mensen werden in vrijheid gesteld. Alhoewel... Zij waren verplicht om nog tien jaar lang op de plantages te blijven werken tegen een geringe vergoeding. En dat terwijl hun vroegere eigenaren van regeringswege een royale schadeloosstelling ontvingen van 300 gulden per slaaf. De 150-jarige afschaffing van de slavernij

wordt in 2013 op diverse momenten herdacht. Voor veel Nederlanders is dit deel van onze geschiedenis onlosmakelijk verbonden met hun identiteit.

Aandacht voor het slavernijverleden was er in de eerder dit jaar door de publieke omroep NTR uitgezonden serie *De gouden eeuw*. En in het Amsterdam Museum loopt tot september 2013 de tentoonstelling *De gouden eeuw, proeftuin van onze wereld*. Tussen talrijke topstukken hangt daar het bekende portret van de Hoornse regent Adriaan van Bredehoff en zijn zwarte bediende Tabo Jansz, geschilderd door Nicolaas Verkolje in 1727. Het is voor de duur van de tentoonstelling in bruikleen gegeven door het Westfries Museum. Het Amsterdam Museum greep het thema 'Gouden tijden, zwarte bladzijden' van de Boekenweek 2013 aan voor het organiseren van een voorleesmiddag op 22 maart over koloniale geschiedenis en slavernij. Deze bijdrage is een bewerking van het verhaal dat ik die middag mocht houden over twee achttiende-eeuwse West-Friese slaven. Het contact ontstond

nadat NTR en het Amsterdam Museum op zoek bleken naar aanvullende gegevens over Tabo Jansz. Deze had ik uit eigen interesse reeds verzameld en werden door mij beschikbaar gesteld voor het fraaie boek dat bij televisieserie en tentoonstelling is gepubliceerd.

WIC en VOC

Ook West-Friesland heeft met het slavernijverleden te maken. Hoorn was immers de vestigingsplaats van de kamer van de West-Indische Compagnie (WIC) in het Noorderkwartier. Na de ontbinding van de eerste WIC vanwege financiële problemen in 1674, richtte het bedrijf zich na de heroprichting meer op de trans-Atlantische slavenhandel. In termen van handelsvolume bleef de waarde daarvan (13 %) ver achter bij de opbrengsten van de goudhandel (75 %). Maar dat is een wraam vergelijking als je bedenkt dat het gaat om meer dan een half miljoen mensen. Wat het aandeel van West-Friesland in de slaventransporten ook geweest moge zijn, het beleid van de WIC werd mede door de 'Hoornse' kamer bepaald. Bovendien kon het bedrijf slechts bestaan dankzij het kapitaal van particuliere investeerders, onder andere uit Hoorn en Enkhuizen.

De slavenhandel was voor de WIC een belangrijke pijler voor het voortbestaan van de onderneming. Voor de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) gold dat niet, al kwam slavernij ook in het octrooigebied van de VOC voor. Te Kaap de Goede Hoop bijvoorbeeld steeg het aantal slaven in de achttiende eeuw van 1000 naar circa 25.000. De toename kwam vooral door een geboorteoerschot.

Adriaan van Bredehoff en Tabo Jansz, alias Adriaan de Bruin. Schilderij door Nicolaas Verkolje, 1727 (collectie Westfries Museum)

Berdina Valentijn (geboren te Hem, 1885). De Buginese slaaf was de grootvader van haar grootvader Frederik Valentijn. Ook op het oog is te zien dat zij een niet-Westfriese voorouder heeft (collectie Westfries Archief)

Van de VOC zijn ook slaventransporten bekend, maar de schaal waarop was veel kleiner dan bij de WIC.

De behandeling van slaven door hun meesters is nog steeds onderwerp van onderzoek. Mishandeling en genadeloze bestraffing kwamen vaak voor. Maar ook mildheid, verregaande medische verzorging en opmerkelijke loyaliteit. Voorbeelden daarvan zijn in ruime mate te vinden het proefschrift van historicus Ad Biewinga over Kaap de Goede Hoop in de periode 1680-1730.¹

Afkomstig van een ander continent: Tabo en Cupido

Titelpagina van een lofdicht door predikant Henricus Duysendpound van Ooster- en Westerblokker, uitgegeven ter gelegenheid van zijn vertrek naar Indië in 1717, met afbeelding van het schip Huis de Vlotter. Met hetzelfde schip kwam Cupido van Bougis in 1724 naar Nederland (collectie Noord-Hollands Archief)

Mijn belangstelling voor de lotgevallen van individuele slaven is gewekt rond 1980. Ik ben toen begonnen aan stamboomonderzoek, omdat er in mijn familie verhalen rondgingen over een 'exotische' voorouder, mogelijk een slaaf. Uit archiefonderzoek bleek tot mijn niet geringe verbazing dat dit inderdaad klopt. Over deze bijzondere familiegeschiedenis zijn twintig jaar geleden enkele artikelen verschenen.² Het verhaal drong al snel door tot mijn collega's van het Westfries Museum, waar het schilderij van Verkolje gewoonlijk in de vaste opstelling hangt. Jarenlang kregen bezoekers tijdens rondleidingen te horen dat de zwarte bediende op het schilderij een verre voorouder was van 'een collega van het Westfries Archief'. Dat kwam doordat Tabo Jansz zich na de dood van zijn meester Adriaan de Bruin ging noemen en toevallig dus dezelfde achternaam aannam als de mijne. Dat Adriaan de Bruin in 1766 kinderloos is gestorven, was lange tijd onbekend.

'Mijn' slaaf heette Cornelis Valentijn. Hij was de vader van de grootvader van de grootvader van mijn grootmoeder Ida Valentijn. Haar, en dus ook mijn voorvader leefde in dezelfde tijd als Tabo, de één in Enkhuizen, de ander in Hoorn. Ze zijn beiden geboren omstreeks 1700, begonnen beiden als bediende van een vooraanstaand regent en stierven beiden in de jaren 1760. Het is niet ondenkbaar dat zij elkaar ooit hebben ontmoet. Overigens is de aanduiding 'slaaf' enigszins misleidend voor beide mannen. Binnen de grenzen van de Republiek bestond slavernij namelijk niet. Een slaaf die in de Nederlanden voet aan land zette, was in principe vrij. Maar hij of zij was nog een jaar lang opeisbaar door een eigenaar. Die vrijheid stelde in de praktijk dus in het begin niet veel voor en verreweg de meeste slaven verbleven slechts zeer kort in de Nederlanden.

Naast de overeenkomsten tussen Tabo Jansz en Cornelis Valentijn waren er ook talrijke verschillen. Daarbij draait het om het begrip vrijheid. Daarover straks, hieronder eerst een citaat uit het boek *De Gouden Eeuw* van Kees Zandvliet en Hans Goedkoop³:

Geregeld komen slaven in de zeventiende eeuw met hun eigenaren mee naar de Republiek. Zo heeft de Hoornse regent Adriaan van Bredehoff de zwarte bediende Tabo. Die mag samen met hem op portret; de relatie tussen de twee is goed. In zijn testament bepaalt Van Bredehoff dat Tabo de jaarlijkse rente van een pakket obligaties ter waarde van 12.000 gulden zal erven om een eigen bestaan op te bouwen. Dat zal hem verlossen uit het heidendom en voorkomen dat hij de verleiding voelt om terug te keren naar zijn heidense geboorteland. Het is genoeg geld om behoorlijk van te kunnen leven.

Tabo noemt zich bij zijn doop in de gereformeerde kerk Adriaan de Bruin: Adriaan naar zijn meester en De Bruin naar zijn huidskleur. Hij trouwt met Welmetje Bakkers, een meisje in Hoorn, en begint een tabakswinkel. [...]

Het verhaal van Adriaan staat niet alleen. In het voorjaar van 1724 maakt het VOC-schip Huis de Vlotter op weg naar Nederland een tussenstop aan de Kaap. De zieke en blinde timmerman Jan

Gietermaker krijgt aan wal de gelegenheid de slaaf Cupido van Bougis te kopen, waarschijnlijk een Buginese jongen, om hem de rest van de reis te helpen. De VOC had in de wateren rond Sulawesi (Celebes) last van aanvallen van Buginese piraten en maakte krijgsgevangen Buginezen tot slaaf.

Cupido belandt in Enkhuizen. Dan duikt in de bronnen Cornelis Valentijn op. Waarschijnlijk gaat het om de gedoopte Cupido [...]. Van generatie op generatie gaat in de familie Valentijn het verhaal rond van een voorouder die slaaf was. Hedendaags archief- en DNA-onderzoek bevestigen het. Nazaten van Cornelis Valentijn alias Cupido wonen nog steeds in West-Friesland.

Tabo Jansz: gebonden geld

Als je dit zo leest, lijkt het misschien dat het uiteindelijk allemaal wel goed is gekomen met deze twee gewezen slaven. Dat is ook de teneur van wat tot nu toe over Tabo en Cornelis is geschreven, ook door mijzelf. Maar is dat wel terecht? Historicus Luuk Kooijmans omschrijft in zijn dissertatie over de Hoornse regentenstand het legaat van Adriaan van Bredehoff aan zijn bediende als een blijk van vroomheid.⁴ Vanuit het perspectief van deze WIC-bewindhebber was dat zeker zo. Van Bredehoff hoopte Tabo met het legaat in staat van koopmanschap te stellen. Van Bredehoff deed dit 'uijt een pieusse genegentheid en op hoope dat hij Tabo uijt de duijsternisse van het heijddendom uijtgetogen sijnde, tot de waare kennisse Gods gebragt, niet door manquement van bestaan wederkeert, of genootsaect werd weder te keeren tot de sijne en tot voorige duijsternisse en blindheijd van het heijddendom.'

Van Bredehoff overleed in januari 1733. Wat dacht Tabo toen hij de overwegingen van zijn meester hoorde? Had hij wel iets te kiezen? Kon hij terug naar zijn geboorteland, naar zijn ouders? Was hij eigenlijk wel bij zijn ouders opgegroeid? Dacht hij vaak aan hen? Hoe vaak dacht hij nog aan Suriname of de Antillen, waar hij als slaaf vandaan kwam? Wat vond hij van de Nederlanden en van Hoorn? We weten het niet. Wat wel vaststaat, is dat Tabo door het legaat minder zelfstandig werd dan het misschien lijkt. In het testament stond

Silpenen der Stad Hoorn, bij resumptie volgende
geteliberent, op de Requête, bij ofte van wegen
Adriaanus de Bruyn, burger binnen dese Stad
aan Raat G. wed. luyt. gepresentert, houdende
verzoek, om redenen daer bij gemeld, dat Simon
Schoenmaker, aangestelde administrateur van Goddijck
Legaat, als een Jufflant doot wijlen de Heer Adriaan
van Bredehoff, in sijn wet. d. Leven Hoore van
besnijden, vormgens des sels des testamentaire off
Codicillaire dispositie, gepassiert wort de Heer
Jacob Bemmingbroek, en sijnere getuigen Cunnede
Stad, indate 13. Novemb. Wat is gemaakt, daer
mogte worden geauthorisert, ende gequalificeert
vorme een obligatie van duijstert gulden te verschep
en de spemingen daer van komende aan den
G. M. luyt. in der bevolke Gintantie overtegeven

namelijk een bepaling waardoor hij permanent onder voogdij stond van twee door Van Bredehoff aangewezen administrateurs. Tabo mocht dus niet zelfstandig over het geld beschikken. En als Tabo kinderloos zou blijven, zouden de administrateurs het kapitaal zelf krijgen. Twee maanden na de dood van Van Bredehoff deed Tabo Jansz (uit 'Westindiën') belijdenis als lidmaat van de gereformeerde gemeente Hoorn. Hij noemde zich bij die gelegenheid voor het eerst Adriaan de Bruin.⁵ Toen kinderen uitbleven, kregen de administrateurs een toenemend belang bij het gereserveerde kapitaal. Dit kwam tot uiting in 1753, toen Adriaan een beroep deed op de administrateurs om een bedrag van 1000 gulden uit het kapitaal te gelde te maken. Hij wilde hiermee schulden voldoen die hij wegens reparaties aan zijn winkel had moeten maken. De administrateurs, Simon Schoenmaker en meester-chirurgijn Cornelis Heynis, werkten niet mee. Adriaan, inmiddels rond de vijftig jaar oud, wendde zich daarop rechtstreeks tot de Hoornse schepenbank. Hij verzocht het college om de administrateurs te machtigen tot verkoop van

**Uitspraak schepenbank
Hoorn in kwestie tussen
Adriaan de Bruin en de
administrateurs in 1753
(oud-rechterlijk archief
Hoorn 4377, 21 maart
1753)**

20. Cornelius Valentijn Gejaerde gewesene slaaf getuigen
Henricus Schainck representant van de H. Buis
P. Lakeman

**Inschrijving van
'Cornelius Valetijn,
bejaerde gewesene
slaaf' in het doopboek
van de gereformeerde
gemeente Enkhuizen, 20
februari 1725**

de benodigde obligaties. Schoenmaker en Heynis verzetten zich hevig en ook de schepenbank was duidelijk *not amused*. Maar omdat Adriaan schulden had gemaakt, kreeg hij toch zijn zin. Maar hij kreeg ook een stevige reprimande: nooit weer mocht hij de boedel tot inzet maken van een juridisch geschil. Ongetwijfeld om herhaling te voorkomen wezen de schepenen een bestuurlijk zwaargewicht aan als derde administrateur: François van Bredehoff, de zoon van Adriaans vroegere meester.⁶ Voor Adriaan moet het een vernederende ervaring zijn geweest. Slaaf was hij niet meer, maar echt een vrij man zou hij nooit worden.

Behalve wat losse feitjes is er over Adriaan de Bruin, alias Tabo Jansz, niet veel bekend. Maar het is heel goed mogelijk dat archieven in de toekomst meer over zijn leven prijs zullen geven. Zo is nog niet bekend waar zijn tabakswinkeltje stond en moet te achterhalen zijn hoe zijn kapitaal na zijn dood is verdeeld. Ook is wellicht nog het een en ander te vinden over zijn echtgenote.

Handtekeningen van Cornelis Valentijn onder zijn testament uit 1727 met Claas Slijper als getuige (oud-notarieel archief Enkhuizen 1281, aktenummer 104) en van Cornelis Valentijn en Trijntje Jacobs onder hun testament uit 1759 (oud-notarieel archief Enkhuizen 1383, aktenummer 76)

Cornelis Valentijn: een vrije vreemdeling

De kwestie met de administrateurs van Adriaan zette het beeld dat ik had van Cornelis Valentijn in een ander licht. Op een cruciaal punt, dat van de economische zelfstandigheid, zijn Adriaan en Cornelis door hun meesters namelijk heel verschillend behandeld. Cornelis werd na zijn aankomst in de Republiek in 1724 enkele jaren als lijfknecht in huis genomen door de Enkhuizer burgemeester en VOC-bewindhebber Frederik Lakenman. Ook daarna bleef er een band bestaan, want Cornelis Valentijn werd in 1729 bedacht in het testament van zijn vroegere meester. Hij kreeg enkele obligaties tot een totaalbedrag van 603 gulden, waar hij vrij over mocht beschikken. Een bescheiden bedrag, maar geen gedoe met administrateurs. En als hij verlegen

was om goede raad, kon hij ongetwijfeld bij iemand terecht. Bovendien bezorgde Lakenman Cornelis een baantje als sjouwer bij de VOC. Hij moet heel wat voetstappen hebben gezet op de zolders van de pakhuizen van het tegenwoordige Zuiderzeemuseum.

Waarom liep het met Cornelis Valentijn zo anders dan met Adriaan de Bruin? Wat wel een rol moet hebben gespeeld, is het feit dat Cornelis in 1728 een jongedame zwanger maakte uit een kring van bekenden. Deze Trijntje Jacobs was een nichtje van VOC-schipper Claas Slijper. Dit was de schipper bij wie Cornelis, toen nog Cupido van Bougis, in 1724 aan de Kaap aan boord was gegaan van het schip Huis de Vlotter. Cornelis Valentijn en Trijntje Jacobs trouwden, zeven maanden later werd hun zoontje Claas geboren. Dit was geen geïsoleerd gezin. Nee, zij maakten deel uit van een groter familieverband. Trijntje's moeder had bijvoorbeeld twee zussen, er was sprake van gezamenlijk familiebezit. Cornelis en Trijntje deelden ook in erfenissen. Door het aandeel in de nalatenschap van Claas Slijper steeg het vermogen van Cornelis Valentijn aanzienlijk. Een rijk man werd hij nooit. Maar hij bezat wel een huis aan de Breedstraat, vlakbij het stadhuis en de VOC-gebouwen aan de Wierdijk. En Cornelis en Trijntje erfden ook een tuin aan het Hoenderpad. Binnen de VOC kreeg hij een andere, beter betaalde functie. Hij moest geregeld voor een notaris verschijnen om verklaringen af te leggen over onvolledige ladingen van VOC-schepen. Daarnaast was hij ook nog eens nachtwaker op de Compagnies timmerwerf, een baan die hij deelde met een collega. Dit verzekerde hem van een zelfstandig jaarinkomen van 250 à 300 gulden, ongeveer het loon van een geschoolde arbeider. En: hij had waardepapieren en onroerend goed achter

Grafsteen van Cornelis Valentijn in de Westerkerk te Enkhuizen, Noordkap 348

De Hoornse familie Valentijn-Visser in 1965. De foto is genomen ter gelegenheid van het 25-jarig huwelijk. Bovenste rij: Joop, Fred, Leo, Cees, Lyda, Rob, Frits en Rein Valentijn. Onderste rij: grootvader Reinder Visser, Nell Valentijn, moeder Marijtte Valentijn-Visser, Hans Valentijn en vader Cornelis Valentijn. Alle mannelijke afstammelingen in rechte lijn hebben hun y-chromosoom geërfd van hun verre voorvader, de slaaf Cornelis Valentijn. Leo Valentijn (bovenste rij, derde van links) liet in 2011 het y-chromosoom analyseren van zijn zoon Tjerk. Dit leverde het bewijs voor de verre afkomst van de Westfriese familie Valentijn en vormde de bevestiging van uitvoerig archiefonderzoek in de jaren 1980

de hand als appeltje voor de dorst.

Behalve een zoon kregen Cornelis en Trijntje een dochter, later kwam er een schoonzoon en werd een kleinkind geboren. Cornelis Valentijn overleefde ze allemaal. Allen werden begraven in een eigen graf in de Westerkerk. Het graf is er nog steeds, er staan geen namen op, alleen enkele huismerken. Maar het is toch een bijzondere en tastbare plaats van herinnering.

Toen zijn vrouw in 1762 overleed, stond Cornelis er alleen voor. Het oude familienetwerk van Trijntje was door overlijdens weggefallen. Maar Cornelis had werk en vermogen. Hij nam een dienstmeisje in huis, ene Pietertje Jans de Vries. Een jaar later trouwden zij. Cornelis moet dan de zestig jaar al ruim gepasseerd zijn, Pietertje was negentien. Zij kregen drie dochters, die allen jong stierven. In 1768 ten slotte werd hun zoontje Jan geboren. Hij zou zijn vader niet leren kennen, want Cornelis Valentijn overleed negen maanden later. In tegenstelling tot de andere kinderen zou Jan Valentijn wel volwassen worden. Jan kreeg drie dochters en drie zonen. Hoeveel nakomelingen van dit zestal er tegenwoordig rondlopen? Enkele honderden zeker.

Vrijheid, geluk en liefde

Tot slot. Adriaan de Bruin en Cornelis Valentijn leefden in dezelfde tijd. Hun geschiedenis kent veel overeenkomsten, maar ook veel verschillen. Ook hun afkomst verschilt. Adriaan de Bruin kwam uit Afrika, zijn route naar Hoorn liep via de WIC. Cornelis Valentijn had Indische wortels en de VOC bracht hem naar Enkhuizen. Maakten de verschillen iets uit, bijvoorbeeld voor de manier waarop zij door geboren Nederlanders werden benaderd of behandeld? We weten het niet. Van Adriaan de Bruin kun je moeilijk zeggen dat hij daadwerkelijk een vrij man was. Hij lijkt een tragische figuur, een uithangbord van de vroomheid, deugdzaamheid en welstand van zijn vroegere meester. Wat zullen de mensen over hem hebben gefluisterd toen hij in

1753 in de problemen kwam?

In tegenstelling tot Adriaan de Bruin is Cornelis Valentijn er uiteindelijk wel in geslaagd om een zelfstandig bestaan op te bouwen. Was hij daardoor ook gelukkig? Dat is een onmogelijk te beantwoorden vraag. Zijn persoonlijk leven is getekend door tegenslagen. En dan hebben we alleen nog maar gegevens over zijn Enkhuizer jaren. Over zijn tijd op de Kaap weten we niets. Hoe vaak zal hij daar aan gedacht hebben? Kwamen de beelden terug toen hij ouder werd? Wat wist hij nog van Indonesië, van Sulawesi? Of was hij al in slavernij geboren op de Kaap?

Wie van Surinaamse of Antilliaanse afkomst is, heeft misschien foto's van groot- of overgrootouders die nog slaaf zijn geweest. Er worden misschien nog getuigenissen verteld door inmiddels bejaarde kleinkinderen. Dan wordt het slavernijverleden, een pijnlijk hoofdstuk uit onze geschiedenis, pas echt persoonlijk. Mijn voorouder Cornelis Valentijn staat meer op afstand. Maar toch... Het is ongelooflijk wat archieven over het leven van gewone mensen prijsgeven, als je maar de tijd neemt om ze te bestuderen. Zo is Cornelis Valentijn als mens na 250 jaar toch een beetje dichterbij gekomen, zowel voor mij als voor veel familieleden. En dan is er nog die merkwaardige naamsverandering in 1724: *Cupido* werd *Valentijn*. Het is misschien toeval, maar beide namen hebben met de liefde te maken.

1 Ad Biewenga, *De Kaap de Goede Hoop. Een Nederlandse vestigingskolonie, 1680-1730* (Amsterdam 1999).

2 Jeannette Baas, 'De Wonderlijke levensloop van Cornelis Valentijn', *Spiegel historicael* (1993); Jan de Bruin, 'Cornelis Valentijn: een Enkhuizer Cupido?', *Steevast* 1993 (Enkhuizen 1993), pp. 53-64.

3 Hans Goedkoop en Kees Zandvliet, *De Gouden Eeuw* (Zutphen 2012), pp. 138-139.

4 L. Kooijmans, *Onder regenten. De elite in een Hollandse stad. Hoorn 1700-1780* (1985), p. 197. Zie ook pp. 182, 183, 198 en 201.

5 Westfries Archief (WFA), collectie doop-, trouw- en begraafboeken, Hoorn 16.

6 WFA, oud-rechterlijk archief Hoorn 4377 (27 februari, 12 maart en 21 maart 1753).

OVERDRACHT MAQUETTE HOORN 1650

EGBERT OTTENS

Na zeven jaar noeste arbeid op de zolder van het majestueuze woonhuis van tandarts Habes aan het Gouw, werd de maquette Hoorn 1650 eind mei 1987 gepresenteerd. Hoorn had zich voor die dag in kleding uit een ver verleden gestoken. Een lange stoet van middeleeuwers en gouden-eeuwers trok onder groot bekijks door de stad, over de Roode Steen naar de Noorderkerk, waar tegen de muur en passant nog een heks werd verbrand. Door haar schuld waren Hoornse schepen op zee vergaan. Muziek uit voorbije eeuwen weerklonk op straat en in de kerk. Daar, in het oudste monument van onze stad, liet Jack Buiten, de man bij wie het allemaal begon, weten 'de dag van zijn leven te beleven.' Buiten, ontwerper en bouwer van de maquette, op basis van de beroemde kaart van de Amsterdamse cartograaf Joan Blaeu uit 1649, werd daarbij geholpen door vele vrijwilligers. Ooit was hij onschuldig begonnen met het maken van wat Hoornse woonhuizen en gebouwen op schaal. Voor hij het wist had de stad uit 1650 hem in de kladden. Nog een paar huisjes, steeds groter werd de maquette, totdat de makers uiteindelijk het zeventiende eeuwse Hoorn met havens en Zuiderzee gevangen hadden op een oppervlak van dertig vierkante meter. Een uit de hand gelopen hobby mag je wel zeggen.

Directeur Westfries
Museum en Egbert
Ottens tekenen de
bruikleenovereenkomst

Slechts zes jaar mocht de maquette in de Noorderkerk staan. In 1993 dreigde de maquette te worden opgeslagen op de zolder van een school. Pogingen om een plek voor de maquette in het Westfries Museum te vinden strandden. Het Museum van de Twintigste Eeuw bood daarop onderdak aan. Het eigendom van de maquette kwam via een soort personele unie bij onze vereniging. Het museum zorgde voor de ruimte en nam vanaf dat moment de zorg, inclusief kosten voor onderhoud en beheer

voor zijn rekening. Bijna een half miljoen mensen, volgens Hans Stuijbergen, directeur van het Museum van de Twintigste Eeuw, hebben sindsdien de maquette in het pand aan de Bierkade bezocht. Met de plannen voor de restauratie van het Oostereiland en het nieuwe onderkomen van het Museum van de Twintigste Eeuw kwam januari 2011 een eind aan de behuizing aan de Bierkade. Gelukkig toonde het Westfries Museum belangstelling. Het museum richt zich op de gouden eeuw en de maquette speelt daar een belangrijke rol in. Een paar jaar eerder verkreeg onze vereniging een legaat van mevrouw Groefsema. Daarmee konden we de maquette door Marchel de Bruin laten restaureren. Na 25 jaar was dat, ondanks de goede zorg in het Museum van de Twintigste Eeuw, ook nodig. Daarmee leeft de naam van mevrouw Groefsema in onze stad voort. Vervolgens slaagde directeur Ad Geerdink van het Westfries Museum erin meer fondsen aan te boren. Met een filmische presentatie op de achtergrond van de maquette en de plaatsing van *touch screens* voor verdiepende informatie, heeft de maquette een plaats in de geheel heringerichte middeleeuwse kelders van het museum gekregen, ingebed in een presentatie van archeologische vondsten en historische voorwerpen. De inwoners en bezoekers van onze stad hebben in de gerestaureerde maquette en de heringerichte ruimte in het Westfries Museum een unieke en schitterende attractie terug. In de kelder is nog een topstuk gekomen: het middeleeuwse Gerechtigheidspaneel. Elders in dit nummer leest u daar meer over. Tijdens de voorjaarsledenvergadering van 17 april jl. werd de maquette in langdurig bruikleen aan het Westfries Museum overgedragen in aanwezigheid van doctor Theodorus Velius, die tot verrassing van de aanwezigen de kerk binnenstapte en meteen het woord nam.

Doctor Theodorus Velius

'Wat doet het mij deugd hier te mogen zijn, DE Oosterkerk!

De ramen, stralen de grootsheid van onze stad uit.
Horna Metropolis Westfrisiae.
Hoorn Hoofdstad van West-Friesland.

Staat u mij toe, dat ik me toch nog even aan u voorstel:

Mijn naam is Velius, Theodorus Velius.
Stadsgeneesheer..., weesvader... en
geschiedschrijver.

Onze GESCHIEDSCHRIJVING zag ik als mijn
grootste opdracht:

Ja, is het niet merkwaardig dat wij alles weten over Athene, Rome en Venetië,

Maar dat WIJ onze eigen geschiedenis, die ons toch veel meer raakt... zou moeten raken, louter door geringschatting... links laten liggen...? Als ik zeg 1481. Wat zegt u dan: DE RODE HEL? juist!

De halve stad gaat in vlammen op:
Van de Noorderpoort tot aan de Jan Oomekenssteeg, de hele Burgwal, de Varkensmarkt.... En alle stegen daartussen tot aan de Westerpoort! Alles in puin!
En het stadsbestuur, bij het horen van de alarmklokken maar denken:
'We worden aangevallen, sluiten die poorten!'.....

Waardoor er geen hulp van buiten, de stad in kon komen!

Een ware TRAGEDIE.

Ach wij mensen, Ja, niet U, niet uw genootschap...!

maar DE MENSHEID is zo kort van memorie...

Als ik het niet had opgeschreven, wie van u had het dan nog geweten?

Verba volant : woorden vervliegen. *Scripta manent* : het geschrevene blijft.

MAAR... Maar nu is er naast mijn kroniek, een TWEEDE ankerpunt van de Hoornse geschiedenis.

Een model, een schaalmodel, u noemt het geloof ik 'een maquette': HOORN 1650!

ONZE stad op het toppunt van haar macht en glorie!

Dertig vierkante meter groot, meer dan 1200 panden,

om over de vele schepen, bomen en tuinen nog maar te zwijgen.

Deze maquette, een waar monnikenwerk!

Mijn complimenten voor de initiatiefnemer: JACK BUITEN...

en natuurlijk een ieder die zich 25 jaar lang voor dit ideaal heeft ingezet.

Een aanwinst!

De geschiedenis van Hoorn, zichtbaar gemaakt, opdat U, KENNERS, onze inwoners en ALLE buitenpoorters zich aan dit, deze miniatuurstad, MAG vergapen! Opdat wij ons blijven HEUGEN hoe groots Uw stad, mijn stad, onze stad, in de Gouden Eeuw was!

En waar kan deze maquette beter worden getoond dan in het symbool van Hoorns glorie, het Statencollege aan de Rode Steen.

MAAR eerst zal deze maquette officieel overgedragen moeten worden...

Mag ik uitnodigen voor de plechtige ondertekening van de daartoe opgestelde documenten; de heer Egbert Ottens, voorzitter van de Vereniging Oud Hoorn, eigenaar van de maquette en de heer Ad Geerdink, directeur van het Westfries Museum.' Nadat de bruikleenovereenkomst getekend was verklaarde doctor Theodorus Velius de maquette

Hoorn 1650 officieel OVERGEDRAGEN!

Nadat voorzitter Egbert Ottens Hans Stuifbergen, directeur van Het Museum van de Twintigste Eeuw een cheque had overhandigd voor de jaren dat hij met zijn mensen voor de maquette had zorggedragen, werden ook Jack Buiten, Marjan Faber en Marchel de Bruijn in het zonnetje gezet. Jack Buiten nam ook nog kort de microfoon.

Speech Jack Buiten

Voor zover men niet weet wie ik ben, mijn naam is Jack Buiten, bedenker en maker van dé maquette Hoorn 1650, naar het voorbeeld van een stadskaart van Joan Blaeu van 1649.

Zeker zes jaar heb ik er aan gebouwd, van 1981 tot 1987, verschillende jaren op de zolder van tandarts Bob Habes. Het laatste jaar met enkele vrijwilligers, zoals Gerrit Plukkel, Lenie Reitsma en Henk Wijbenga.

31 mei 1987 werd de maquette officieel ingewijd in de Noorderkerk, compleet met klank- en lichtspel. Het was een historische feestdag in heel Hoorn. In 1991 braken vandalen in bij de Noorderkerk

**Ad Geerdink doctor
Theodorus Velius en
Egbert Ottens (vlnr.)
met de ondertekende
bruikleenovereenkomst**

en namen apparatuur mee, zodat het klank- en lichtspel werd lam gelegd. Door persoonlijke omstandigheden moest ik me terugtrekken om tot rust te komen. Bestuurders van de Noorderkerk besloten intussen, toen de maquette niet meer te bezichtigen was, deze ter plaatse te laten afbreken en elders op te slaan. Gelukkig was de Vereniging Oud Hoorn genegen tijdelijk voor de maquette te zorgen. Tijdens het opstellen van een notariële akte liet Oud Hoorn de naam van de Stichting Stadsplan Hoorn verdwijnen. Zo kwam de maquette onder de hoede van de Stichting Maquette Hoorn 1650. Tot mijn spijt was ik daar als bouwer van de maquette niet bij betrokken. De maquette genoot enkele jaren onderdak in het Museum van de Twintigste Eeuw.

Een groep aanwezige leden na de voorjaarsledenvergadering bij de nieuw opgestelde maquette in de nieuwe ingerichte kelder van het Westfries Museum

Tijdens de bouw van de maquette had ik in 1984 de vereniging Oud Hoorn benaderd voor een subsidie, die toen niet kon worden verstrekt, omdat het niet paste in de doelstelling van de vereniging. Gelukkig denkt men er nu anders over.

Ik ben de weduwe Groefsema dankbaar voor haar genereuze legaat aan Oud Hoorn en de Vereniging Oud Hoorn en het Westfries Museum, die het mogelijk hebben gemaakt dat de maquette een mooie plaats in het museum heeft gekregen. Mijn oude wens is daarmee in vervulling gegaan!

De bezoekers kunnen nu genieten van de historie en de schoonheid van onze stad, uitgebeeld door mijn maquette, waar we met plezier aan hebben gewerkt.

Tot slot kreeg de directeur van het Westfries Museum, Ad Geerdink, het woord.

Toespraak Ad Geerdink

Weten waar je voor staat heeft grote voordelen. Bij het maken van lastige keuzes bijvoorbeeld. Het Westfries Museum weet waar het voor staat. Het is een museum dat het verhaal vertelt over de gouden eeuw in West-Friesland. 'Welkom in de gouden eeuw' luidt dan ook de pay off.

Die keuze is onze leidraad bij de opwaardering en

herinrichting van het museum, waar we nu al drie jaar aan werken. Ruimte voor ruimte wordt onder handen genomen.

Vandaag laten we u met trots onze vernieuwde grote kelder zien. U hebt de primeur. Tot voor twee jaar was daar een presentatie te zien die de archeologie in West-Friesland als uitgangspunt had. Er werden belangrijke vondsten getoond uit de bronstijd, de middeleeuwen, maar ook uit zestiende en zeventiende eeuw. Misschien herinnert u zich het bronstijdskelet nog, dat vooral bij de kinderen zeer populair was.

In de nieuwe presentatie hebben we afscheid genomen van de bronstijdvondsten en de vroegchristelijke sarcofagen, hoe boeiend ook. Ze hebben onderdak gevonden in het nieuwe provinciaal archeologisch depot, waar ze in de nog te vormen opstelling een plek gaan krijgen.

De nieuwe archeologische opstelling heeft, u raadt het al, de gouden eeuw als uitgangspunt. Alleen al met de mooiste vondsten uit die rijke periode kunnen we drie kelders vullen en dus hebben we ook hierin wederom keuzes gemaakt, waarbij niet de hoeveelheid voorwerpen telt, maar de kwaliteit en de bijzonderheid, die wordt geaccentueerd door de speciale belichting.

Straks kunt u genieten van een prachtige tijdelijke presentatie van vuurklokken, samengesteld door Michiel Bartels, hoofd van de Archeologische Dienst West-Friesland, volgens hem de indrukwekkendste collectie vuurklokken ooit samen gebracht. Ze zijn te zien in een speciale vitrine waarin de Archeologische Dienst ook in de toekomst presentaties zal verzorgen.

De overige vitrines zijn gevuld met vrijwel alleen bodemvondsten uit Hoorn, uit eigen collectie, die van de Archeologische Dienst en van particulieren. Zij sluiten aan bij en versterken het verhaal van de grote blikvanger in de kelder en dat is: de maquette Hoorn 1650.

Wat is en blijft het een indrukwekkend model. Ik ben heel erg blij dat deze stadsmaquette een plek in het museum heeft gekregen. U kunt zich dat voorstellen na wat ik u net heb verteld en ik ben iedereen dankbaar die heeft meegewerkt om deze wens in vervulling te laten gaan. De Vereniging Oud Hoorn, als eigenaar van de maquette, Hans Stuijbergen van het Museum van de Twintigste Eeuw, die het museale stokje zeer collegiaal aan het Westfries heeft overgedragen en Jack Buiten, die logischerwijs nog altijd zeer betrokken is gebleven bij de toekomst van zijn geesteskind.

Tussen de eerste verkennende gesprekken over de

Zaterdagmorgen, 20 april 2013, werd de nieuwe opstelling van de maquette Hoorn 1650 officieel in gebruik genomen door burgemeester Onno van Veldhuizen in aanwezigheid van de Amsterdamse Schutterij

toekomst van de maquette en vandaag liggen zo'n vier jaar. Tijd die is gebruikt om de maquette na 25 jaar intensief gebruik eens grondig op te knappen, plannen te maken voor een vernieuwde presentatie, het geld hiervoor bij elkaar te krijgen en de plannen ook daadwerkelijk te realiseren.

Het resultaat dat u straks gaat zien is de optelsom van de inspanning, creativiteit en medewerking van velen, die zich er met hart en ziel voor hebben ingezet. Een aantal heeft Egbert net al even in het zonnetje gezet. Daar voeg ik graag nog wat bedankjes aan toe.

Allereerst voor de collega's van het museum die de maquette met heel veel zorg weer hebben opgebouwd. Mijn collega Ben Olijve heeft dit allemaal op de foto vastgelegd. Hij heeft hier een prachtige uitgave, een echt tijdsdocument van gemaakt, 'Hoorn oud en Nieuw' die ter inzage ligt in het museum. U kunt er voor intekenen

En dan de grote groep mensen die heeft meegewerkt aan de bijzondere presentatie van de maquette, waarbij u als bezoeker straks uw eigen gids kunt kiezen, ieder met zijn of haar heel eigen verhaal, burgemeester Onno van Veldhuizen, Michiel Bartels, Co Waterman, Frederik de Groot als Theodorus Velius, Sytse de Vries als Peter Hajo, Frans Stam als Menno, baron van Coehoorn en Jack Buiten, Marjan Faber en Marchel de Bruijn als zichzelf.

En dat allemaal onder de bezielende regie en begeleiding van Ingrid Docter van Stichting Op Roet.

Het museum is zelf verantwoordelijk voor de opzet en de inhoud van de presentatie, maar had nooit kunnen dromen dat het tot dit resultaat zou leiden. Dat is te danken aan Menno, Mandy, Daan en Jeroen van Grapefruit Moon, verantwoordelijk voor de productie van de presentatie, een heel goed

en prettige partner in het project. Ondanks ziekte, technische maleur en ander ongemak in de laatste fase hebben zij een fantastisch product afgeleverd. U zal het zien.

En tenslotte alle partijen die dit alles financieel mogelijk hebben gemaakt ; naast de Vereniging Oud Hoorn, de BankGiroLoterij, de provincie Noord-Holland, de gemeente Hoorn, de Rabobank Hoorn West-Friesland Midden, het ANWB Fonds, Hendrick Muller Vaderlandsch Fonds en Jack Buiten.

Is het daarmee klaar? Nee, in tegendeel.

Voor de museumbezoeker die dieper in de geschiedenis van de stad wil duiken, worden er kort na de zomer twee touchscreens bij de maquette geplaatst, waarop een database geraadpleegd kan worden vol informatie en beeldmateriaal over de stadsgeschiedenis. Deze database wordt opgezet door Hoorn kenners Hieke Stapel, Marjan Faber en Ben van Tartwijk.

Burgemeester Van Veldhuizen, Ad Geerdink, Jack Buiten en Marchel de Bruijn toasten op de gerestaureerde maquette

En in december van dit jaar is de première van een heuse 3D-film van Rob Tuytel, u kent zijn werk van de expositie 'De Gouden Eeuw in 3D'. Dit keer geen stilstaand maar bewegend beeld waarin Rob Tuytel

u Hoorn in vogelvlucht laat zien, een wandeling laat maken en zelfs een kijkje gunt in gebouwen, zoals de Grote Kerk, die er al lang niet meer zijn. Hoe dicht kun je op die gouden eeuw komen? Dit alles met het doel de stad cultuur-historisch en cultuur-toeristisch nog meer op de kaart te zetten. Het is mijn ambitie dat iedereen die Hoorn bezoekt, individueel of in groepsverband eerst

even de maquette aandoet. Een betere start voor de ontdekking van de stad is er niet.

Zaterdag wordt de expositie van de maquette door burgemeester Onno van Veldhuizen voor het publiek geopend met een spektakel op de Roode Steen, waar de Schutterij van Amsterdam zijn medewerking aan verleent. Het gebeuren start om 12.45 uur. U bent van harte welkom.

Chronologie Maquette Hoorn anno 1650

Opgesteld door Frans van Iersel.

- 1649 Joan Blaeu publiceert zijn befaamde vogelvluchtkaart van Hoorn.
- 1981 Jack Buiten neemt het initiatief om op basis van de stadskarta van Blaeu een maquette van de stad Hoorn anno 1650 te gaan bouwen, schaal 1:300, 1.200 panden met een totaal formaat van 5 x 6 meter. Het bouwen van de maquette vind plaats op de zolder van de woning van Bob Habes (Gouw 7). In augustus wordt de Stichting Stadsplan Hoorn Anno 1650 opgericht.
- 1982 In het kwartaalblad van juni wordt een oproep geplaatst 'voor creatieve leden, die bereidwillig zijn hun medewerking te verlenen aan de bouw'.
- 1983 Onder de titel 'Hoorn anno 1650 in miniatuur' heeft het Westfries Museum in januari een expositie ingericht met twee delen van de maquette. De initiatiefnemers gaan ervan uit dat de maquette voor het einde van dat jaar gereed zal komen en dat de maquette in de Noorderkerk geplaatst zal worden. In het kwartaalblad van april verschijnt een artikel over de eerste resultaten. Tegelijk wordt de Stichting Stadsplan Hoorn Anno 1650 gepresenteerd. De Stichting Stadsplan ontwikkelt een aantal initiatieven om de oplopende kosten van de maquette te kunnen financieren.
- 1985 In april wordt in het kwartaalblad gemeld dat de maquette in het voorjaar van 1986 aan het publiek getoond kan worden. De totale kosten worden geraamd op fl. 60.000,-, waarvan op dat moment slechts fl. 20.000,- beschikbaar is.
- 1987 De 16 maquettepanelen worden in maart overgebracht naar de Noorderkerk. Aldaar wordt de maquette voorzien van een klank- en lichtspel met een toelichtend programma over de geschiedenis van Hoorn. De officiële ingebruikname door burgemeester Janssens vindt plaats op 31 mei. Aansluitend gaat een feestelijk gezelschap in historische kledij in optocht door de stad. Ter gelegenheid van de opening werd het boekje 'De Maquette Hoorn anno 1650 in woord' uitgegeven
- 1991 Op 22 februari wordt de audiovisuele apparatuur behorend bij de maquette uit de Noorderkerk gestolen. De maquette wordt vervolgens ontmanteld en opgeslagen, een moeilijke en ongewisse periode breekt aan.
- 1994 Vanaf april wordt het Museum van de Twintigste Eeuw het nieuwe onderkomen van de maquette. Daartoe wordt de maquette voorzien van een nieuw audiovisueel programma. De gemeente Hoorn stelt fl. 4.000,- beschikbaar, de maquette blijft eigendom van Stichting Stadsplan Hoorn Anno 1650.
- 1996 Op verzoek van het bestuur van Stichting Stadsplan Hoorn Anno 1650 gaat de ledenvergadering van Oud Hoorn in het voorjaar akkoord met overname van de maquette.
- 1997 In het voorjaar wordt de naam van de stichting notarieel veranderd in Stichting Maquette Oud Hoorn. Sindsdien is de bestuurssamenstelling van de stichting gelijk aan die van Vereniging Oud Hoorn.
- 2007 De Vereniging Oud Hoorn ontvangt een legaat van mevrouw Nel Groefsema-Molenaar.
- 2010 In december is de maquette voor het laatst te zien in het Museum van de Twintigste Eeuw. Met het Westfries Museum zijn plannen ontwikkeld om de maquette in de kelderruimte te plaatsen met een nieuwe audiovisuele presentatie. Daartoe wordt de maquette door Marchel de Bruijn geheel opgeknapt. Het legaat van mevrouw Nel Groefsema-Molenaar maakt het voor Oud Hoorn mogelijk om garant te staan voor € 30.000,- als bijdrage in de kosten van restauratie en herinrichten van de kelder.
- 2012 Afronding restauratie van de maquette.
- 2013 Tijdens de voorjaarsledenvergadering van Oud Hoorn in de Oosterkerk wordt de maquette in langdurig bruikleen overgedragen aan het Westfries Museum. Burgemeester Onno van Veldhuizen stelt een paar dagen later met behulp van de Amsterdamse Schutterij de maquette weer open voor het publiek.

HET DOCUMENTATIECENTRUM VAN OUD HOORN

CHRIST STOFFELEN

In de periode februari t/m april 2013 is onze verzameling boeken slechts in geringe mate uitgebreid. Aankopen zijn er niet te melden, wel enkele schenkingen. Onder dankzegging aan de gulle gevers bespreek ik die aanwinsten hieronder. Als eerste noem ik een prachtig werk over de VOC. Het betreft een facsimile heruitgave in vier banden uit 1969 van *Begin ende Voortgang Vande Vereenigde Neederlandsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie*. Isaac Commelin (1598-1676), boekhandelaar en wetenschappelijk uitgever, eerst in Leiden, later in Amsterdam, stelde een bundel samen van dertig reisverslagen uit de geschiedenis van de VOC. In 1646 werd dit werk met bovengenoemde titel voor de eerste keer gepubliceerd door uitgever Joannes Janssonius (1588-1664) in Amsterdam. De verslagen zijn fraai verluchtigd met ca. 230 afbeeldingen en kaarten, veelal verduidelijkt d.m.v. informatieve bijschriften. Commelin en Janssonius droegen deze uitgave op aan de bewindhebbers van de VOC, maar ze durfden hun eigen naam niet te vermelden. Met deze publicatie pleegden zij namelijk inbreuk op het VOC-octrooi, dat bepaalde dat een groot gedeelte van het door Commelin gebruikte materiaal opgeborgen in het VOC-archief behoorde te blijven! Waarschijnlijk waren zij beducht voor eventuele consequenties. In band I vinden we in het verslag van een 'Schipvaerd op Oost-Indien ghedaen (...) in den jare 1598' bijgaande illustratie N°.3. als 'Afteeckeninghe van 't gheene sy op 't Eylandt Mauritius ghesien ende ghevonden hebben'. Er horen twaalf stukjes toelichting

bij, waarvan ik er hierna enkele (verkort) weergeef: 2. Is een Voghel die zy noemden Walgh-voghel, stijf soo groot als een Swaen, ende heeft een rond gat met twee ofte drie ghekrolde veergiens daer op, sy en hebben gheen vleughels, dan in de plaetse van dien staen drie ofte vier swerte pennekens, van dese hebben wy een deel ghevanghen, (...). Sy hebben dese Voghel ghekoockt, maer was soo tay dat syse niet gaer en konden koocken, maer hebben so half gaer ghegheten. 6. Een Wilde boom, ende hebben hier tot een gedachtenisse, ofter eenige ander schepen mochten comen, een bordeken met drie Wapens tegens genagelt, namentlijk het Wapen van Hollandt, Zeelandt en Amsterdam, om datse, souden mogen sien dat aldaer Hollantsche Schepen geweest hadden. 11. Op dese plaets heeft haer Predicant Philips Pietersen van Delft, een degelijc ende geschickt man, seer straffelijc, niemand ontsiende, des Sondaeghs tweemaal op dit Eylandt Predicatie gedaen, des voormiddaegs gingh de een helft van't volc aen Land om Predicatie te hooren, ende des namiddaghs d'ander helft. (...). Op deze wijze staan de vier banden vol met interessante en soms zeer vermakelijke relazen van de belevenissen en waarnemingen tijdens de beschreven reizen.

De tweede schenking betreft het alleraardigst boekwerkje *Lieke Koen: Kinderstadsdichter Hoorn*. Lieke Koen was van april 2011 tot april 2013 de eerste Kinderstadsdichter van Hoorn. In dit boekje zijn zestien gedichten van Lieke gebundeld en, zoals wethouder Peter Westerberg in zijn voorwoord schrijft, fraai vormgegeven. Helaas is die vormgeving er naar mijn mening debet aan dat enkele van de gedichten niet

gemakkelijk leesbaar zijn weergegeven! Hopelijk nemen de lezers van deze bundel toch de moeite om ook die gedichten te lezen, want ze zijn die moeite, natuurlijk ook weer volgens mij, meer dan waard.

Dit was voor nu het laatste nieuws over ons documentatiecentrum. Voor vragen, opmerkingen en schenkingen kunt u mij bereiken op telefoonnummer 0229-235227.

THEODORUS VELIUS: TOESPRAAK BIJ DE

PIET BOON¹

Egbert Ottens heeft de aanwezigen welkom

Foto rechts, Piet Boon houdt zijn lezing

Vrijdagmiddag 19 april 2013 werd in de recreatiezaal van het Sint Pietershof aan het Dal te Hoorn het door Marit Veerman-Boon en Piet Boon geschreven *Doctor Theodorus Velius. Hoorns geneesheer, regent en chroniqueur* gepresenteerd. Na de verwelcoming van de aanwezigen namens Oud Hoorn en Publicatiestichting Bas Baltus, kreeg Piet Boon het woord voor bijgaande inleiding.

Voor deze gelegenheid schreef Hoorns stadsdichter Hedwig Baartman het gedicht *Doe niet zo maar iets*, een acrostichon op de beginletters van Velius' lijfspreuk *Ne quid temere* (niets zonder overleg). Met overtuiging droeg zij haar gedicht voor dat zeer toepasselijk eindigde met 'Roerige stad in opperglorie, Eren wij de man, Dirk Seylmaeker, aka Velius'.

Jacques van Es, voorzitter van de Publicatiestichting, kreeg vervolgens de gelegenheid om de eerste exemplaren van het boek uit te reiken. Hij deed dat aan twee speciale gasten, nazaten van Theodorus Velius. Aan de jongste, in Hoorn geboren, nazaat Merel Visser, negen jaar oud, en aan Peter Westenberg, die toevallig ook wethouder cultuur en monumentenzorg in Hoorn is. Met veel humor werd Merel door Jacques van Es toegesproken en omdat Velius voor een negenjarige misschien niet de meest spannendste literatuur is, had hij voor haar ook twee eigentijdse jeugdboeken meegenomen als blijk van waardering voor haar medewerking.

Om bewust te blijven van de historische schoonheid van onze stad bracht Gerard Weel, publicist en gepensioneerd pastor, zijn gedicht *Groet* ten gehore, een loflied op Velius met als apotheose 'Wij blijven stadgenoot zolang jouw geest ons drijft'.

Na afloop van de boekpresentatie brachten Merel Visser, met het boek onder haar arm, en Peter Westenberg bij het beeld van Velius een bloemenhulde aan hun beroemde voorvader. 's Avonds begon bij het beeld aan het Nieuwland de eerste zomeravondwandeling 2013 van Oud Hoorn, deze stond in het teken van Hoorn uit de tijd van Velius.

Beste familieleden, leden van het bestuur van Oud Hoorn, het bestuur van de Publicatiestichting Bas Baltus, namens de gemeente Peter Westenberg, de wethouder van cultuur en nazaat van Velius, en

¹ Mede namens Marit Veerman-Boon

andere genodigden, die op de een of andere manier betrokken zijn geweest bij de totstandkoming van de biografie van Theodorus Velius of daarin geïnteresseerd zijn.

Mijn belangstelling voor Velius dateert van zo'n vijftig jaar geleden, toen ik, afkomstig uit Wijdenes, tijdens mijn geschiedenisstudie in Nijmegen las

over de Slag bij Wijdenes, meer bekend als slag op de Zuiderzee van 1573. Daarin dwongen de opstandige steden van het Noorderkwartier stadhouder Boussu om zich met zijn gestrande admiraalsschip 'De Inquisitie' over te geven. Velius beschreef deze cruciale gebeurtenis in geuren en kleuren in zijn Kroniek. Dat was voor mij de reden om aan hem een kleine biografie te wijden voor mijn kandidaatsscriptie. Ik heb daarvoor heel wat dagen doorgebracht in het oude stadhuis aan de Nieuwstraat, waar zich op de eerste verdieping het Oud Archief bevond onder stadsarchivaris T.R. Mulder. Wat een geur tussen die oude folianten en wat een uitzicht door de kleine glas-in-loodraampjes op het gebouw van de Hoornse kamer van de VOC in de Muntstraat.

Hoewel Velius' naam voortleeft in de Veliusbrug, het standbeeldje op het Nieuwland en de groep samenwerkende artsen in 'Velius' Hoed' ontbrak tot nu toe een uitgebreide biografie van Velius, afgezien van een aantal kleinere artikelen in tijdschriften en biografische woordenboeken. Voor de meeste mensen is Velius een grote onbekende. Aan die onbekendheid wilden wij, Marit en ik, een eind maken.

Theodorus Velius oftewel Dirck Volckertsz. Seylmaecker leefde in een bijzondere tijd. Zijn leven viel ongeveer samen met de Opstand. Hij werd geboren in 1572, het jaar van de overgang van Hoorn naar prins Willem van Oranje. Na zijn klassieke opleiding op de Latijnse school in Hoorn en Leiden studeerde hij medicijnen aan de

PRESENTATIE VAN DE BIOGRAFIE

universiteit van Leiden en die in Padua. Zijn actieve publieke leven speelde zich af in de eerste dertig jaar van de gouden eeuw, de bloeiperiode van Hoorn. Hij was niet alleen de schrijver van zijn veel geprezen Kroniek van Hoorn, pionierswerk zoals hij zelf zei. Hij bekleedde ook verschillende belangrijke functies in de stad als lid van de vroedschap of

raad, scholarch oftewel toezichthouder van de Latijnse school en het Hoornse onderwijs in het algemeen, stadsgeneesheer en weesmeester. In deze functies kon hij zijn collega's in het stadsbestuur direct adviseren over het onderwijs in de stad, de volksgezondheid en pestbestrijding en een goed beheer van de boedels van de wezen in de Weeskamer.

Bij de staatsgreep van prins Maurits in 1618 behoorde Velius tot de twaalf ontslagen leden van de vroedschap vanwege zijn remonstrantse en staatsgezinde opstelling ten gunste van de door hem bewonderde landsadvocaat Oldenbarnevelt. In zijn andere functies werd hij echter gehandhaafd. Blijkbaar kon hij hierin niet gemist worden vanwege zijn deskundigheid en moest hij met zijn aanblijven de continuïteit op die terreinen waarborgen. Maurits' coup had namelijk voor een aanzienlijke chaos gezorgd. Door zijn optreden verwierf Velius een grote waardering van de meeste van zijn stadgenoten.

Met zijn Kroniek zette hij Hoorn op de kaart, zowel letterlijk, de door hem getekende kaart van 1615, als figuurlijk. De editie van 1605 was de eerste stadsgeschiedenis in de Republiek. Daarmee zette hij een trend voor andere stadsgeschiedschrijvers in het begin van de zeventiende eeuw. Velius deed nauwkeurig archief onderzoek en was kritisch ten opzichte van de bronnen, die hij ook regelmatig aanhaalt. Hij schreef het werk bewust in de moedertaal en niet in het Latijn, om, zoals hij zelf zegt, zoveel mogelijk burgers kennis te laten

nemen van de historie van hun stad. Door hem werden zij zich bewust van hun identiteit en van de belangrijke rol, die zij speelden in de bloei van hun stad en de Republiek.

Velius groeide op in een doopsgezind milieu. Zijn vader Volkert Maertsz. die een goed lopende zeilmakerij had aan de Nieuwendam- vandaar zijn achternaam naar het beroep dat hij uitoefende - behoorde tot de gematigde Waterlandse richting en Velius zelf ook tot 1600. Toen maakte hij waarschijnlijk zijn keuze voor de gereformeerde religie. Vanaf dat jaar liet hij zijn kinderen uit zijn tweede huwelijk de kinderdoop ondergaan. Zoals bekend huldigen de doopsgezinden de volwassenendoop als kernpunt. Naast zijn academische opleiding in Leiden en Padua vergemakkelijkte deze keuze Velius' toetreding tot de Hoornse regentenkring.

Met de constatering van Velius' overgang naar de gereformeerde religie gaan wij in tegen de gangbare aanname in de literatuur dat hij zijn hele leven doopsgezind zou zijn geweest. Deze overtuiging zou dan voor Maurits, die voor de contraremonstrantse richting koos tijdens de bestandstwisten, de reden zijn geweest om hem

Stadsdichter Hedwig Baartman

bij zijn coup in 1618 uit de vroedschap te zetten. Zijn ontslag moet echter worden toegeschreven aan zijn remonstrantse gezindheid en keuze voor de staatsgezinde opvattingen van de landsadvocaat Oldenbarnevelt.

Velius was een vurig pleitbezorger voor tolerantie en vreedzaam overleg om godsdienstige meningsverschillen uit de wereld te helpen. In

Jacques van Es overhandigt de eerste exemplaren van de biografie aan Merel Visser en wethouder Peter Westenberg

zijn optiek waren de contraremonstranten, felle calvinisten, degenen die de vrede en eendracht en daarmee de orde in de samenleving verstoorden. Zoals de meeste van zijn collegeregenten behoorde hij tot de libertijnen, personen die zich in religieuze zaken niet de wet wilden laten voorschrijven, maar God op hun eigen manier wilden dienen. In zijn Kroniek spreekt Velius steeds met respect over andersdenkenden. Daarin bewonderde hij prins Willem van Oranje.

de bekende regent Jan Martsz. Merens. In het WFA bevindt zich een exemplaar van de uitgebreide en verbeterde Kroniek van 1617 met de opdracht 'aen zijn huisvrouw Aef Ewouts', gedateerd op 22 april 1617, waarschijnlijk de dag van de verschijning en presentatie.

Als academisch geschoolde arts nam Velius zijn beroep zeer serieus. In zijn zelf gemaakt grafschrift zegt hij, dat hij aan wetenschappelijk werk niet toekwam, omdat zijn medische praktijk, 'de kunst

Deelnemers bij de start van de Veliuswandeling op vrijdagavond 19 april 2013 bij het beeld van Velius

Naast al het voorgaande moeten we niet vergeten, dat Velius een zorgzame echtgenoot en vader van zes kinderen was. Zijn eerste vrouw, Martha, leerde hij kennen, toen hij in zijn studententijd op kamers woonde bij haar vader, de doopsgezinde Pieter Claesz. Mulier op het Pieterskerkhof. Deze doopsgezinde leraar was voor Alva en de inquisitie uit de zuidelijke Nederlanden gevlucht en had eerst in Hoorn gewoond. Omstreeks 1580 verhuisde hij naar Leiden om zijn zoon Nicolaes daar te laten studeren. Martha stierf al in het eerste jaar van hun huwelijk in 1595 na de bevalling van hun zoon Pieter. Het moet Velius erg hebben aangegrepen. Vier jaar later trouwde hij met Aefgen Ewoutsdr., dochter van de doopsgezinde Adriaen Ewoutsz. Beverwijck. Bij haar kreeg hij de overige vijf kinderen. Door dit huwelijk werd hij de zwager van

van Paeon, god van de geneeskunde, hem dwong vele duizenden zieken bij te staan met zijn medische bekwaamheid. Niettemin bleef er nog genoeg tijd over voor zijn overige werkzaamheden en zijn vriendenkring. Deze was uiteraard vooral in Hoorn te vinden, maar ook daarbuiten. De meesten waren humanistisch geschoold en actief op literair terrein. Velius stierf op 23 april 1630 aan waterzucht, hydrops in medische termen.

Alles overziende kunnen we concluderen dat Velius een duizendpoot was, die woekerde met zijn talenten en deze ten goede liet komen aan de Hoornse gemeenschap. Hij hield er voor zijn tijd opmerkelijk moderne ideeën op na en was een man van hoge morele principes. Zijn lijfspreuk '*Ne quid temere*', handel weloverwogen, misstaat ook in deze tijd niet met zijn 'hypes', de waan van de dag

en overhaast genomen politieke besluiten. Zonder overdrijving mag Velius gerekend worden tot een van de meest verdienstelijke burgers van Hoorn.

De biografie, die hier en nu wordt gepresenteerd, stelt u in staat om nader kennis te maken met Velius. Hij woonde op het Achterom en bezat enkele huizen op het Grote Oost en Grote Noord en land in de omgeving van Hoorn. We komen hem met zijn broer Cornelis tegen als deelnemer in de Nieuw Nederland Compagnie, die handelde op Nieuw Nederland aan Amerika's oostkust. Bovendien kocht hij aandelen in de V.O.C. Hij oefende het voogdijschap uit over de kinderen van broer Jan, van Josias Justi Wybo, rector van de Latijnse school en de twee kinderen uit het eerste huwelijk van Jan Martsz. Merens. Het is kleine greep uit de nieuwe gegevens, die we over Velius hebben gevonden.

Marit en ik bedanken allen, die aan de totstandkoming van deze biografie hebben bijgedragen. De Vereniging Oud Hoorn en de Publicatiestichting Bas Baltus, die het groene licht hebben gegeven voor de start van het project. De leescommissie, bestaande uit Egbert Ottens, Jan en Rita Lodde, Gerard Weel en Ton van Weel voor hun opmerkingen, adviezen en correcties. Rita en Jan Lodde speciaal voor het register en hun onderzoek in Padua. Ben Leek, de classicus, hielp ons met de vertaling van verschillende Latijnse teksten.

De auteurs van de biografie: Marit Veerman en Piet Boon

Gerard Braas en Marit namen de beeldredactie voor hun rekening en hebben er samen met Koopmans Drukkerij een mooi boek van gemaakt. Professor Henk van Nierop was zo vriendelijk om het manuscript door te lezen en ons nog wat hints te geven. Gerard Weel en Hedwig Baartman, de stadsdichteres van Hoorn, tilden met hun dichterlijke bijdragen de biografie op een hoger literair niveau. Leo Hoogeveen en Arie van Zoonen danken we voor hun adviezen, respectievelijk over de familie van Velius en het Hoorns onderwijs. De hertalers van Velius' Kroniek van 1648 hebben mij veel reiskosten bespaard. Het Westfries Archief en het Westfries Museum zijn we erkentelijk voor het beschikbaar stellen van hun materiaal, en de sponsors, vermeld vóór in het boek, voor hun financiële ondersteuning.

Veel lees- en kijkplezier met deze Velius' biografie en bedankt voor jullie komst en aandacht.

Doe niet zo maar iets

Niet ooit vermoed dat
Ergens een begin begint aan de
Queeste naar een droog bestaan
Uit onze stadsdokter en kruidenheer
In Gotische letters zijn liefde voor de stad,
Driftig speurend naar de kiem van Hoorn.
Terwijl zijn vrouwen een sextet kinders baren
En hij het hygiënisch belang brent,
Memoreert reeds Vondel deze meester die
En historie en dichtkunst wijdt aan een
Roerige stad in opperglorie,
Eren wij de man, Dirk Seylmaker, aka Velius.

Hedwig Baartman, stadsdichter Hoorn

Merel Visser en
wethouder Peter
Westenberg bij het
beeld van Velius op het
Nieuwland

HET HOORNSE GERECHTIGHEIDSPANEEL

AGATHE FRIS

Dit drieluik, het Hoornse Gerechtigheidspaneel, is afkomstig uit de Schepenzaal (rechtszaal) van het oude stadhuis. Bij de sloop van het oude stadhuis en de verhuizing van het gemeentebestuur naar de Statenpoort aan de Nieuwstraat (1796) verhuisde

streken of vroeger tijden. Op het drieluik vinden we ook veel symboliek. Schilders ontleenden symboliek veelal aan de bijbel en de klassieken, maar ook aan spreekwoorden, volkstoneel en prenten. Het verbergen en herkennen van (meerdere) boodschappen in een schilderij werd als intellectuele vaardigheid beschouwd.

De vijf panelen van het gerestaureerde Gerechtigheidspaneel dat in de volledig heringerichte kelderruimte van het Westfries Museum een nieuwe en unieke plek kreeg

het drieluik mee. Het paneel hing altijd achter de rechter en men kon hierop de uitgangspunten van de rechtspraak zien. Toen in 1876 het Westfries Museum opgericht werd, kreeg het drieluik een plaats in het museum. De maker van dit drieluik is onbekend. Waarschijnlijk werd er door meerdere schilders (ambachtslieden in een atelier) aan het stuk gewerkt. De makers van het paneel werden geïnspireerd door de Amsterdamse kunstenaar Jacob Cornelisz. van Oostzanen, die in 1523 het koorgewelf van de Grote Kerk in Hoorn beschilderde. Het middelste tafereel op het paneel, dat later geschilderd werd, is door de schilder Jacob Waben vervaardigd. Waben was werkzaam te Hoorn tussen 1602 en 1634. Het Westfries Museum heeft van deze schilder nog enkele andere werken in de collectie waaronder het schilderij *Vrouw Wereld* en de terugkeer van Jefta. *Vrouw Wereld* hangt rechts naast het Hoornse gerechtigheidspaneel.

De exacte datering van het paneel is onbekend, maar de wijze van schilderen, de kleding van de figuren (mode), het technisch onderzoek samen met de van elders gekopieerde details, maken een datering tussen 1521 en 1530 zeer waarschijnlijk. Elk paneel verbeeldt een verhaal, waarin verschillende momenten worden uitgelicht. Er ontstaat zo vaak een soort stripverhaal binnen een plaatje. De uitgebeelde figuren waren destijds algemeen bekend en werden weergegeven in de eigentijdse mode en omgeving van de schilders. Ook al kwamen deze afgebeelde figuren uit verre

Deel 1: Het oordeel van Cambysus

Herkomst verhaal: Herodotus *Historiae. De omgekochte rechter*. Cambysus (koning der Perzen, 530-522 v. Chr.) vernam dat rechter Sisammes zich liet omkopen. Hij veroordeelde hem tot de dood door levend villen en liet de rechterstoel met de huid bekleden. Hij benoemde vervolgens Sisammes' zoon Otanus tot de nieuwe rechter en bepaalde dat hij voortaan in die stoel recht moest spreken, opdat hij het lot van zijn vader niet zou vergeten.

Deel 2: Het oordeel van Trajanus

Herkomst verhaal: anoniem middeleeuws boek uit 1150; *Der Kunige und der Kaisere buoch. De kans op een eerlijk vonnis*. Een soldaat van de Romeinse keizer Trajanus (98-117 na Chr.) doodde op een veldtocht de enige zoon van een weduwe. Zij hield de stoet staande en eiste van de keizer dat hij recht zou spreken en wel direct, want het recht zou immers haar beloop niet krijgen als Trajanus in de oorlog stierf. Trajanus sprak toen recht en liet de schuldige terechtstellen. Paus Gregorius herinnerde zich het voorval 400 jaar later. Hij zocht een bewijs dat zijn

gebeden verhoord waren en liet Trajanus opgraven; men vond als bewijs in Trajanus' schedel diens gave tong.

Deel 3: Gregoriuslegende

De onomkoopbare rechters.

Deze Gregoriuslegende was waarschijnlijk afgebeeld op het middelste tafereel. Na de vervanging van een rekkelijk protestants, een zogenaamd remonstrants stadsbestuur door een precies of contraremonstrants bestuur in 1618, werd die legende door de nieuwe regenten te rooms gevonden.

De voorstelling werd toen afgeschraapt en in 1622 vervangen door deze symbolische voorstelling van Jacob Waben. Hierop hebben de teksten boven- en onderaan de lijst betrekking. Het idee ontleende hij aan een bestaand voorbeeld. De betekenis is figuurlijk: rechters zitten, want zij zijn niet te bewegen door de verleidingen van hun beroep.

Zij zijn blind voor het aanzien des persoons en hebben geen handen om geschenken mee aan te nemen.

Deel 4: Het oordeel van Herkenbald

Herkomst verhaal: Caesarius van Heisterbach, *Illustrium Miraculorum et Historiarum Memorabilium*, 1229.

Een vonnis geveld aan het ziekbed.

De zeer zieke Herkenbald van Bourbon beval dat zijn neef opgesloten moest worden, omdat hij een dienstmeisje aangerand had. Het bevel werd niet uitgevoerd. Toen Herkenbald daarna zijn neef door het raam naar binnen zag kijken, riep hij hem bij zich en sneed hem eigenhandig zijn hals door. Bij het afnemen van de laatste biecht was de bisschop het met deze zware straf niet eens. Hij weigerde Herkenbald de hostie als deze niet de moord wilde biechten. God besliste tenslotte door de hostie uit de gesloten pixis (hostiekelk) in de mond van Herkenbald te brengen.

Deel 5: Het oordeel van Zaleucus

Herkomst verhaal: Valerius Maximus, *Exempla Memorabilia*.

Het gedeelde vonnis.

De Griekse heerser Zaleucus (ca. 650 v. Chr., Zuid-Italië) liet een wet afkondigen die overspeligen

strafte met het uitsteken van beide ogen. Toen zijn zoon en opvolger deze wet overtrad, leek het Zaleucus onverstandig hem zijn beide ogen uit te steken. Hij oordeelde toen dat een oog van zijn zoon en een oog van zichzelf geofferd moest worden. Zo werd de wet in dit geval verstandiger toegepast.

Infrarood- en röntgenonderzoek

Uit dit onderzoek bleek o.a. dat de bisschop op het tafereel van Herkenbald oorspronkelijk was vergezeld van een misdienaar met wijwaterkwast in de hand. Deze is na de reformatie overgeschilderd tot een neutrale figuur met een hoed in de hand. Ook bleek dat de ogen van Herkenbald en de vrouw achter het bed (opgeheven handen) uitgestoken werden. Een beschadiging uit de reformatietijd?

Infraroodonderzoek heeft verder aangetoond dat op de achterzijden van de zijluiken schetsen voorkomen uit het verhaal over Susanna en de wijzen.

Het (bijbelse) verhaal gaat als volgt. Susanna is een mooie, deugdzaam echtgenote. Twee oudsten proberen haar tijdens haar bad te verleiden. Zij wreken haar weigering door haar aan te klagen wegens overspel. Susanna houdt echter haar onschuld vol voor de rechter (Daniël), die tenslotte de valse oudsten ontmaskert. De schetsen beelden Susanna voor de rechter uit. Zij zijn echter nooit tot een schilderij uitgewerkt.

Verfmonsters

Uit de analyse van verfmonsters kunnen we afleiden, dat het schilderij plaatselijk overgeschilderd is. Bijvoorbeeld de sprekende blauwe kleur van de luchtpartijen, die met de huidige grijze kleuren overgeschilderd is. Waarschijnlijk heeft ook dit te maken met de reformatie, die de ingetogen soberheid prefereerde boven de Roomse uitbundigheid die uit de kostbare oorspronkelijke blauwe verf (azuriet) sprak.

Het Hoornse gerechtighedsdrieluik ontleed

Toen de bekende Franse reiziger Henri Havard in 1874 op een tocht langs de voor hem pittoreske Zuiderzeedorpen Hoorn aandeed, liet hij niet na ook het stadhuis te bezichtigen. Dit bezoek liep echter op een teleurstelling uit, want: 'de schilderijen die het stadhuis bewaart, zijn van geen buitengewone waarde.' (*Les tableaux que contient l'hotel de ville ne sont point d'une valeur extraordinaire*)

Bij de opsomming van de aanwezige schilderijen schat hij één schilderij door ouderdom en kwaliteit

evenwel hoger dan de rest: '(...) een tamelijk vreemd schilderij van een van de Hollandse meesters der primitieven, waaraan de kwaliteit niet ontbreekt, maar waarvan het bloeddorstige onderwerp meer dan onaangenaam is.' (*un tableau assez bizarre, d'un des maîtres primitifs de la Hollande, qui ne manque point de qualités, mais dont le sujet sanguinaire est plus que désagréable*)¹

Met deze beschrijving kan hij niet anders dan het zich thans in het Westfries Museum bevindende gerechtigheidsstuk bedoelen, dat vanaf de zestiende eeuw op de schepenkamer van het stadhuis hing². Op dit drieluk zijn vijf voorstellingen van goede

rechtspraak geschilderd. Dergelijke afbeeldingen, die voor een negentiende-eeuwer nog slechts gevoelens van afkeer oproepen, waren tot in de achttiende eeuw voor de ruimten in de stadhuisen waar recht werd gesproken, zoals schepenkamer en vierschaar, een obligate versiering. Zij hielden de rechters voor zich te spiegelen aan de afgebeelde deugdzaam en rechtvaardige vonnissen van hun illustere voorgangers.³

Het Hoornse drieluk is het vroegste in dit genre schilderijen dat in de noordelijke Nederlanden bekend is. Het paneel heeft de laatste decennia in een groeiende belangstelling gestaan, niet omdat het een grote artistieke waarde werd toegedicht,

maar omdat het een schakel is gebleken in de reconstructie van de gerechtigheidsstukken die Rogier van der Weyden voor het Brusselse stadhuis in 1439 en 1454 schilderde.⁴

Van der Weydens taferelen, die in beroemdheid niet onderdeden voor Jan van Eycks 'Lam-Gods'-retabel, zijn in 1695 bij een beschieting van Brussel in vlammen opgegaan. Deze schilderijen stonden aan het begin van een lange reeks gerechtigheidsstukken in de Nederlanden. In veel reisbeschrijvingen worden Van der Weydens stukken dan ook beschreven. Eén van de uitvoerigste is die van de Spaanse gezant Don Calveto de Estrella uit 1549. Hij verhaalt hoe

Van der Weyden als onderwerp de goede vonnissen van de Romeinse keizer Trajanus en de Brabantse graaf Herkenbald had gekozen. Uit de beschrijving blijkt dat Van der Weyden ter ondersteuning van de rechtvaardigheid van de vonnissen ook Gods goedkeuring ervan had voorgesteld. Om de verhalen aan de toeschouwer duidelijker te maken, waren er op de lijst verklarende teksten toegevoegd. Bij zijn beschrijving citeerde Don Calveto deze teksten letterlijk.⁵

Aan het einde van de negentiende eeuw werd er voor het eerst een verband gelegd tussen een vijftiende-eeuws tapijt dat zich nu in het Historisches Museum van Bern bevindt en de beschrijving van Don

Calveto. Niet alleen waren afgebeelde gebeurtenissen identiek, ook de teksten op het tapijt kwamen geheel overeen met datgene wat Don Calveto overgenomen had van Van der Weydens voorstellingen. Vanaf dat moment hebben kunsthistorici verwoede pogingen gedaan om de schilderijen van Rogier van der Weyden te reconstrueren.

De hamvraag daarbij was of het Berner tapijt als een getrouwe kopie kon gelden. Om een volledig beeld te krijgen, zocht men tevens naar andere navolgingen. Het was in schildersateliers namelijk de gewoonte om tekeningen, die naar een beroemd schilderij gemaakt waren, voor een eigen compositie

De Hoornse voorstelling wijkt echter in een aantal opzichten af van het Berner tapijt. Aan de rechterkant staat een amoreus paartje, waarvan de man onder de rok van de vrouw grijpt, waarbij een rode kousenband te voorschijn komt. Het is duidelijk dat met dit tafereeltje de aanleiding van het vergriep wordt weergegeven. Niet gebonden aan de eis van eenheid van tijd, plaats en handeling, heeft de schilder de toeschouwer het hele verhaal van begin tot eind aanschouwelijk willen maken. Bij het Berner tapijt was dat niet nodig, omdat de tekst uitleg gaf. Hierin is in het tapijt de Brusselse voorstelling nauwkeuriger gevolgd. De anonieme

te gebruiken. Verwonderlijk is het daarom niet dat er een aantal tekeningen is gevonden die Rogiers scheppingen tot onderwerp hebben. Het tapijt en ook het Hoornse middenpaneel zullen met behulp van dergelijke modeltekeningen tot stand zijn gekomen. Een vergelijking tussen het Berner tapijt en het Hoornse paneel maakt direct duidelijk dat ze beide op één prototype teruggaan. Want zowel bij de uitbeelding van het Herkenbaldverhaal, als bij de Trajanusvoorstelling zijn veel motieven hetzelfde: de in zijn bed rechtopzittende graaf die met een mes zijn neef de keel afsnijdt en de achter het bed staande vrouw die ontzet de handen opheft bijvoorbeeld.

Hoornse schilder heeft er ook voor gekozen om de slotscène van het drama in plaats van het afzonderlijk uit te beelden naar de achtergrond te verplaatsen. Alleen de bisschop en zijn helper konden daardoor bij het ziekbed afgebeeld worden. De kunstenaar heeft echter de vrouw die op het Berner tapijt vóór het ziekbed zit, rechtsvoor geplaatst. Daar zit zij enigszins misplaatst. Op het Berner tapijt had zij tenminste nog een functie als waakster bij het sterfbed van de zwaar zieke man.

Bij de Trajanusuitbeelding springen eveneens de overeenkomstige details direct in het oog. De naar rechtsrijdende en -marcherende stoet soldaten met Trajanus aan het hoofd zijn op het tapijt en paneel

gelijk, waarbij echter door het smalle formaat van het Hoornse paneel het paard van Trajanus meer frontaal is gezet. Wederom wegens plaatsgebrek is keizer Trajanus bij de executie in plaats van in het midden van de compositie naar de rechterkant verschoven. De houding van de geknielde boosdoener van beide voorstellingen is dezelfde. Op het

Detail van het drieluik, met vernielingen, van voor de restauratie

Hoornse paneel is links in de verte de schuldige te paard met zijn slachtoffer je geschilderd. Net als de afbeelding van de beginscène van het Herkenbald-drama, heeft de Hoornse schilder dit anekdotische element toegevoegd. Op grond van deze vergelijking zou men kunnen stellen, dat het Berner tapijt in veel opzichten Van der Weydens voorstellingen zeer trouw zal hebben gevolgd en een goede indruk geeft hoe Van der Weydens oorspronkelijke schilderijen eruit moeten hebben gezien. Ondanks de moeilijkheden, die door de vorm van het drieluik de compositie ondervond is de invloed van het prototype van Rogier merkbaar. De schilder is echter vrijer dan de makers van het tapijt met zijn voorbeeld omgesprongen.

In Don Calveto's beschrijving wordt ook de scène hoe Paus Gregorius de tong van Trajanus vindt vermeld. In het Berner tapijt neemt deze gebeurtenis een centrale plaats in. Op het middelste gedeelte van het Hoornse middenpaneel staat een voorstelling, die de Hoornse schilder Jacob Waben in 1622 schilderde. Het lijkt wel haast zeker, dat daar oorspronkelijk ook was afgebeeld hoe Paus Gregorius de tong vond.

Toen het Hoornse gerechtigheidspaneel door het krimpen van het hout, grote blazen van opstaande verf ging vertonen, werd een restauratie noodzakelijk. Het drieluik werd toevertrouwd aan het Centraal Laboratorium voor Onderzoek van voorwerpen van

Detail van een gerestaureerde deel van het drieluik

Kunst en Wetenschap te Amsterdam. Hier werd het door Waben geschilderde gedeelte röntgenologisch onderzocht om te verifiëren of de veronderstelling, dat 'Gregorius' legende onder Wabens voorstelling nog aanwezig was, juist was. Op de röntgenfoto's was echter niet veel meer te zien dan de voorstelling, die Jacob Waben schilderde.

Ondanks het ontbreken van sporen op de röntgenfoto's mag de mogelijkheid van een eerdere beschildering echter niet uitgesloten worden. Bij de arm en het wapen van de soldaat rechts vooraan zijn houtwormgaten als witte lijnen zichtbaar. Deze ziet men gewoonlijk op röntgenfoto's niet of slechts als donkere lijnen. Worden de gangen echter met een krijthoudend materiaal opgevuld, dan zullen ze zich als witte lijnen aftekenen. Voor het opvullen is het wel nodig dat het hout zover wordt afgeschaafd dat de gangen blootgelegd worden⁶. Op de achterkant van het paneel zijn geen schaafsporen te vinden, waaruit geconcludeerd kan worden, dat de voorkant is afgeschaafd om de oorspronkelijke voorstelling te verwijderen. Voordat hij begon te schilderen moest Waben immers een glad oppervlak krijgen om het paneel te kunnen gronden.

De uit krijt en lijm bestaande grondlaag is in de houtwormgangen gedrongen. Door de opeenhoping van krijt worden de röntgenstralen hier meer afgezwakt dan de rest van de grondering,

waardoor de gangen zich op de röntgenfoto witter aftekenen⁷. Het verwijderen van een voorstelling met zo'n duidelijk Roomse inslag als het Paus Gregoriusverhaal kan als een logisch gevolg gelden van de politieke constellatie zoals die zich in

de jaren voorafgaande aan Wabens schildering in Hoorn voordeed. Het woelige jaar 1566 waarin veel steden geteisterd werden door een beeldenstorm ging in Hoorn rustig voorbij.

Ook in 1572, toen de stad in handen van Willem van Oranje overging, bleef het er kalm. De Hoornse chroniqueur Velius meldt weliswaar enige 'dronkenmansrellen' maar het onttaarde niet in een regelrechte godsdienststrijd⁸. Aan de tolerantie, die men in Hoorn tegenover katholieken aannam, kwam een eind toen prins Maurits het remonstrantse stadsbestuur in 1618 afzette ten gunste van een Contraremonstrantse vroedschap.

In de schoutsrollen van Hoorn duiken nu vaker procesverbalen op van katholieke en remonstrantse samenscholingen en Velius tekende aan; '()' soo werden de Papisten mede op 't nieu/ en meer als te voren/ ghequelt, ()'⁹.

Het lijkt erop, dat men toen ook het drieluik niet ongemoeid heeft gelaten. Op de röntgenfoto zijn nl. duidelijk grote krassen zichtbaar en men heeft de ogen van verschillende personen uitgestoken¹⁰.

Wellicht heeft men in 1622 Jacob Waben opdracht gegeven tot de restauratie van het gehavende paneel. Als dat juist is, zal men toen ook besloten hebben tot afschrappen van de oorspronkelijke voorstelling. Een schilderij met een paapse scène als het Gregorius-verhaal zal in een schepenkamer, die gebruikt werd door de Contraremonstrantse magistraten niet door de beugel gekund hebben¹¹. Omdat alles wat Rooms was verworpen werd, moest Waben ook de Hoornse versie van het Herkenbald-verhaal aanpassen. Dit blijkt uit het röntgenonderzoek. Op elke andere afbeelding van het verhaal wordt de bisschop vergezeld door één of meerdere jongemannen, die de attributen voor het laatste sacrament dragen¹².

Op het eerste gezicht komt een dergelijk figuur op het Hoornse paneel niet voor. De bisschop wordt terzijde gestaan door een in een bruine mantel geklede jongeman. Met een stereomicroscop bekeken blijkt echter, dat de bruine jas een latere overschildering moet zijn: de bruine verf ligt dik bovenop een witte verflaag. Nog duidelijker is op de röntgenfoto te zien, dat de jongen oorspronkelijk een wit gewaad met een lage ronde hals droeg. De rechtermouw hangt wijd af en de zware plooiyal is te vergelijken met die van de onderkant van de jurk van de zittende vrouw. De hoed, die hij in zijn hand houdt, is ook niet origineel. Wat hier eerst geschilderd was, is op de röntgenfoto niet goed te zien. De bisschop heeft slechts kleinere veranderingen ondergaan. Zijn gezicht was smaller, de baard is toegevoegd en hij heeft een vollere

haardos gekregen. Zijn rechterhand, die hij nu naar de zieke als in een groet lijkt uit te steken, hield oorspronkelijk de arm van de pixis omklemd. Waben heeft dus niet alleen gerestaureerd, maar het werk ook aan de principes van de magistraat aangepast.

Detail van een gerestaureerde deel van het drieluik

De meeste informatie over Jacob Waben wordt gegeven door Arnold Houbraken¹³. Hij weet te vertellen, dat Jaques Waben een 'goet Pourtret en Historieschilder' was, van wiens hand er in het Proveniershof te Hoorn een schilderij met als onderwerp 'De historie van Jozef en bij Johan Bronkhorst eveneens te Hoorn, een stuk met de 'Historie van Jefta' hing. Beide schilderijen moeten als verloren beschouwd worden.

De schilderijen die wel bewaard zijn gebleven, doen Waben eerder kennen als portretschilder van Hoornse notabelen dan als historieschilder¹⁴. Voor het middendeel heeft Waben zijn voorstelling ontleend aan een van de emblemen van het populaire emblemataboek van Alciatus. Deze laat de op Plutarchus 'De Iside et Osiride' gebaseerde voorstelling vergezeld gaan van hetzelfde motto dat ook op de Hoornse lijst te lezen valt: 'In senaturn boni principis'. De betekenis van het embleem kan uit het epigram worden gededistilleerd. De rechters zijn gezeten opdat ze niet tot de verleidingen die hun ambt met zich meebrengt te bewegen zijn. Ze hebben geen handen, opdat ze geen geschenken aan zullen nemen waardoor hun uitspraak beïnvloed zou kunnen worden. Ze zijn geblinddoekt, opdat ze niet onder de indruk raken van de status of het uiterlijk van de verdachte¹⁵. Waben heeft voor zijn uitbeelding exact de tekst van het embleem gevolgd. Hij is de rechters, die de morele les niet zouden begrijpen, ter wille geweest door op de lijst de tekst 'Wel geluck salich sijn de landen daar tRecht blindt is en sonder Handen' toe te voegen.

De Hoornse opdrachtgevers van omstreeks 1500 echter namen niet slechts genoeg met wijze lessen van de vonnis en van Herkenbald, Trajanus en

mogelijk Paus Gregorius. Ook de zijpanelen lieten ze met twee zeer bekende rechtspraken, beide uit de klassieke tijd, beschilderen: op het linkerpaneel koning Cambysus en de onrechtvaardige rechter, op het rechterpaneel het vonnis van Zaleukos¹⁶.

De zestiende-eeuwse Hoornse schilder volgde bij de compositie van het middenpaneel voor een groot deel Van der Weyden. Voor de composities van de zijpanelen heeft de schilder wat meer eigen inventiviteit moeten gebruiken. Beroemde

Detail van een gerestaureerde deel van het drieluik

voorbeelden, die hij kon navolgen, waren hem blijkbaar niet bekend. Dat zal dan ook de reden zijn voor de zwakke compositie van de zijluiken. Beide verhalen worden tot in de details uitgebeeld, waarbij de uitvoering van het vonnis centraal staat. Voor het ornament grijpt hij terug op bestaande prenten.

In de Noordelijke Nederlanden was de belangrijkste kunstenaar op dat gebied de Amsterdammer Jacob Cornelisz, die ook in Hoorn niet onbekend was¹⁷. Van Oostsanen had daar nl. al een staaltje van zijn kunnen gegeven. Velius tekent aan: 'Dit jaer 1522 is gheschildert het oordeel aen 't achtervoormelt van de kerck / als oock de schilderijen boven 't choir / deur eenen Jacob Cornelisz. geboortigh van Ooszanen / was woonachtigh tot Amsterdam / een Man seer voortreftigh in sijn konst'¹⁸. Deze voorstellingen moeten ook indruk hebben gemaakt op de anonieme kunstenaar. In de zijluiken kunnen enige letterlijke ontleningen aan prenten van Van Oostsanen worden vastgesteld. Op zijn beurt putte

Van Oostsanen deze ornamentiek uit het werk van eigentijdse, Duitse kunstenaars als bijvoorbeeld Hans Burgkmair sr.¹⁹. Zo kon het dus gebeuren dat door bemiddeling van Van Oostsanen op de provinciale Hoornse panelen nieuwerwetse Duits, renaissancistische ornamentiek terecht kwam. Dit zien we bij het basement van de met de huid van de 'vader omhangen rechtersstoel die versierd is met een gebaard mannenhoofd, waarvan het haar tot bladornament is gestileerd. Dit hoofd wordt aan weerszijden geflankeerd door twee leeuwenklauwen die eveneens in bladornament worden voortgezet.

Als voorbeeld diende de omlijsting van Van Oostsanens prent 'de presentatie in de tempel'²⁰. Het zware takkenornament van de overhuiving van de stoel is gebaseerd op dat van de omraming van Comelisz. 's houtsnedeserie 'het leven van Maria'²¹. De twee putti en het fabeldierje van het timpaan dat de overkapping versiert, waaronder de corrupte rechter zich laat omkopen, zijn afkomstig uit dezelfde houtsnedeserie. Op de prent houden de putti een festoen vast, die op het Hoornse paneel ontbreekt; toch doen de putti in hun nieuwe rol van commentators even geloofwaardig aan als hun prototypen. In tegenstelling tot het op het Cambysespaneel geschilderde, wat plumpe ornament, komt het ornament op het paneel met de Zaleukosvoorstelling veel sierlijker en fijner over. Door een vaardig gebruik van toetsjes lichte verf krijgen o.a. de balusters van de overkapping waaronder de zoon gevonnist wordt een juwelige glans. Hier is dan ook niet Jacob Cornelisz als bron gebruikt voor de ontlening van de ornamentiek, maar een getijdenboekje van de Parijse drukker Thielman Kerver²². Diverse bladen van het boekje zijn aan de onderkant versierd met een afbeelding van twee geniusachtige figuurtjes wier lijfjes uitlopen in een bladornament. Ze ondersteunen een basement dat in het midden staat. De voorstelling op het fries van de overkapping is identiek.

Hier combineert de anonieme kunstenaar dit Italiaans beïnvloede motief met elementen uit Van Oostsanens omraming van de 'Maria-Levenserie'. Het rechter engeltje dat de guirlande vasthoudt, is ontleend aan het rechter engeltje op de houtsneden. Op grond van de ontleningen van de door Van Oostsanens in 1513 gemaakte houtsneden kan het drieluik niet anders dan na die datum zijn ontstaan. Na 1513 geschilderd, maar hoe lang daarna?

Het lijkt een niet al te gewaagde veronderstelling de datum van ontstaan eerder na 1522 vast te stellen in plaats van direct na 1513. De uitstraling die Van Oostsanens schilderijen van 1522 in de Hoornse

kerk zullen hebben gehad, kunnen namelijk een motief zijn geweest zo veel mogelijk in de trant van Van Oostsanen te werken en omstandig te citeren uit diens prentwerk.

Het drieluik zal waarschijnlijk een product zijn geweest van een schildersatelier. Er zijn zeker twee verschillende handen te ontdekken. Het verschil in de behandeling van het ornament bij de Zaleukos voorstelling en bij de van Cambysus werd al aangestipt. Daarnaast geeft uitbeelding van Zaleukos niet alleen een veel dynamischer compositie te zien, maar ook aan de karakterisering van de gezichten en de variëteit van de houdingen en gebaren ver boven het niveau van dat van de Cambysusvoorstelling. De tegenstelling doet zich eveneens voor bij de twee tafereelen in de gerechtigheidsstukken van het middenpaneel. Het 'Oordeel van Zaleukos' en dat van Trajanus vertonen een grote overeenkomst, terwijl onbeholpenheid in detaillering, houdingen en gebaren zowel de afbeelding van het 'Oordeel van Herkenbald' als dat van Cambysus kenmerkt.

Het is niet mogelijk om het drieluik te verbinden met een atelier in Hoorn. Er zijn qua uitvoering en ontstaansdatum geen vergelijkbare Noord-Nederlandse stukken. In de Hoornse archieven vindt men wel vijf personen wier beroep als 'schilder' wordt omschreven, maar het is nooit duidelijk of daar dan een kunst- of een huisschilder mee wordt bedoeld. Een dergelijk onderscheid werd overigens nergens consequent gemaakt. Men heeft, door de voorstelling op een drieluik te schilderen, gekozen voor een vorm, die vrijwel uitsluitend voorbehouden was voor religieuze thema's. De meeste drieluiken hingen in kerken. De zijluiken waren zowel aan de voor- en achterkanten beschilderd. Alleen op zonen feestdagen werden de luiken geopend. Wellicht heeft men in eerste instantie de mogelijkheid om het Hoornse paneel dicht te kunnen doen, niet uit willen sluiten. Bij het restauratie in 1949 was al vast komen te staan, dat de donkerbruine laag waarmee de achterkanten van de zijluiken waren bedekt, ontwerpschetsen verborg ²³. Bij de laatste restauratie werden de luiken losgemaakt van het middenpaneel en werden de achterkanten aan een nader onderzoek onderworpen. Er werden o.a. infrarood foto's gemaakt. Daarbij bleek, dat er een plan geweest is om de achterkanten te beschilderen met de apocriefe verhalen van 'Susanna in het bad' en 'Susanna voor de rechter'. Op het linkerpaneel staat Susanna, de handen zedig voor de borsten gevouwen, belaagd door de ouderlingen. Op de achterkant van het tweede luik wordt Susanna voor de rechter geleid.

In tegenstelling tot het 'Laatste oordeel' en het 'Oordeel van Salomo' behoort dit verhaal niet tot de gebruikelijke gerechtigheidsvoorstellingen. Een ander Noord-Nederlands voorbeeld uit de zestiende eeuw vindt men in het gerechtdagboek van Leiden waarin de stadssecretaris in 1582 optekende, dat Isaac Swanenburgh opdracht had gekregen tot het schilderen van een vijfluik met o.a. 'Het oordeel Daniëls over de twee ouderlingen' voor de nieuwe vierschaar ²⁴. De schepenbank in het Nijmeegse

Detail van een gerestaureerde deel van het drieluik

stadhuis uit 1555 vertoonde tot aan de brand van 1944 een uitvoerige Susannacyclus.

De anonieme Hoornse schilder kende waarschijnlijk geen direct na te volgen, in de sfeer van de gerechtigheidsstukken, voorbeeld. Hij verliet zich bij het afbeelden van het verhaal echter ook niet op eigen inventie. Als bron gebruikte hij het getijdenboekje, uitgegeven door Thielman Kerver, dat hij ook al benutte als model voor de voorkanten. Aan het eind van de 15de eeuw bloeide in Parijs de productie van handzame voor privédevotie bedoelde getijdenboeken, verlucht met houtsneden. De bladzijden ervan bestaan uit een tekst gevat in met houtsneden gedecoreerde randen. De populariteit van deze getijdenboeken strekte zich ook buiten Frankrijk uit. Het voor de Hoornse afbeeldingen gebruikte boek beleefde van 1500 tot 1534 acht drukken. Alle edities zijn voorzien van bladvullende houtsneden en houtsnedebordures, die Italiaans beïnvloede ornamenten of verhalende

voorstellingen bevatten. In de handgeschreven getijdenboeken fungeerde het Susannaverhaal reeds als illustratie bij de boetepsalmen en ook in Thielman Kervers editie zijn in de marge van één daarvan drie episoden uit het verhaal weergegeven²⁵. De eerste toont de halfnaakte Susanna in een ronde fontein. De volgende kleine houtsnede laat zien hoe Susanna door de twee rechters vastgegrepen en bedreigd wordt. Het 'Susanna voor de rechter'-tafereel is als sluitstuk opgenomen.

De Hoornse 'Susanna in het bad' komt in haar vereenvoudigde weergave overeen met de afbeelding uit de boeken van Thielman Kerver. Ook compositorisch zijn ze verwant. Het motief van een ronde kuip waarin Susanna staat, komt voorzover bekend in die tijd bij geen enkele andere uitbeelding voor. Een argument voor de veronderstelling, dat de tekenaar zich geheel verliet op één van de boeken is de al eerder genoemde letterlijke ontleding voor het hoofdstel van de baldakijn op de Zaleukosvoorstelling.

De compositie van 'Susanna voor de rechters' is niet

uit het getijdenboek overgenomen. Men kon voor de uitbeelding ervan aanknopen bij voorstellingen met een langere beeldtraditie, die van 'Christus voor zijn rechters'. Ook hier is weer gebruik gemaakt van één van de houtsneden van Jacob Cornelisz. van Oostsanen: 'Christus voor Caiphaz' uit de 1521 gedateerde 'Kleine passie'²⁶. De Hoornse tekening doet sterk aan deze houtsnede denken: vooral de houding van Susanna en haar begeleider is te vergelijken met de opgebrachte Christus en de soldaat.

De les, die uit 'Susanna's' verhaal geleerd kon worden was, dat men zich moest spiegelen aan de standvastigheid van Susanna om onder geen enkele omstandigheid voor zonde te bezwijken. De rechters werden door het verhaal gewaarschuwd zich niet aan verleidingen over te geven, noch de schijnbare onaantastbaarheid van hun ambt als dekmantel te gebruiken.

De verwijzingen naar de uitgebreide noten kunt u vinden op onze site www.oudhoorn.nl.

Restauratie Gerechtigheidspaneel

Ronald de Jager heeft het Gerechtigheidspaneel de afgelopen maanden ingrijpend gerestaureerd. In de loop der eeuwen is vaak weinig deskundig met het bijzondere triptiek omgesprongen. Onder andere door krimp van de panelen was verf los komen te zitten en sprake van blaasvorming. Vroegere restauraties waren niet altijd even deskundig uitgevoerd. Oude retouches bleken verkleurd, de vernislaag was vergeeld. Het triptiek heeft, zoals De Jager in het verslag van zijn restauratiewerkzaamheden opmerkt 'een lange weg achter zich van schilderen, vandalisme, herschilderen, opwerken, verval, restaureren en conserveren.' Hoewel enkele roomse kerkelijke functionarissen in latere tijd bruine burgerkleding hadden aangekregen, zoals Agathe Fris ontdekte, misschien op aandringen van de contraremonstrante magistratuur, moet haar veronderstelling dat de oorspronkelijk in uitbundige kleur uitgevoerde 'roomse' lucht- en wolkenpartijen ook zijn overgeschilderd, na nauwgezette bestudering van verf, verflagen en de over de lucht aangebrachte detailleringen (bomen, bijv.), volgens De Jager van de hand worden geweest. Tot slot hebben de klimatologisch vaak slechte omstandigheden in de ruimtes waar het triptiek de afgelopen eeuwen hing, veel schade aan de panelen veroorzaakt.

Het door Jacob Waben in 1622 nieuw geschilderde middenstuk, dat er minder slecht aan toe was, is door de schilder opgezet op een volledig afgeschraapt en opnieuw gegrond paneel. De laatmiddeleeuwse schildering die zich daar ooit onder moet hebben bevonden, kon dan ook niet met röntgentechniek worden gevonden. De originele kleuren waren vooral door veroudering verkleurd. Vermoedelijk heeft Waben ook de beide zijdelen waar nodig opgewerkt. Het is in de zeventiende eeuw door 'een vaardige hand' gedaan, aldus De Jager, dus ligt een connectie met Waben voor de hand.

De Jager prijst het museum met het besluit om dit voor ons land unieke triptiek geheel te laten restaureren en het in het kader van de herinrichting van de middeleeuwse kelders onder het museum, in een geklimatiseerde vitrine ten toon te stellen. Daar is het mede door de zorgvuldig gekozen belichting beter te bezichtigen dan ooit.

Wie geïnteresseerd is in de uiterst consciëntieuze restauratie door Ronald de Jager kan op een bij het paneel opgehangen scherm zijn werkzaamheden volgen.

LEZERS SCHRIJVEN

De zoektocht naar Lies Langereis

Een jaar geleden stond in het Kwartaalblad een artikel van Peter Tack over de jongste onderduiker van Hoorn, Flory Polak. Aan het slot van zijn bijdrage schreef Peter Tack dat er onzekerheid was over de naam van twee in het artikel genoemde personen: Kees Verbeek en Lies Langereis. Kees Verbeek zou waarschijnlijk Koos zijn, 'ome Koos' uit het verzet, terwijl voor de naam van Lies Langereis ook de naam Hoekstra werd genoemd. Emmy Sweda uit de Verenigde Staten reageerde. Zij verwees naar haar vriendin Lies Langereis Pardal die in Portugal woonde. Ze was weliswaar te jong om de oud-verzetsvrouw op de foto te zijn, maar misschien was het familie. Het leek veelbelovend, maar helaas mevrouw Langereis Pardal kende geen andere Lies Langereis. Het spoor liep dood, al haalde mevrouw Langereis-Pardal in een lange brief aan Peter Tack haar Hoornse oorlogsherinneringen op.

In antwoord op uw brief van 8 december, stuur ik u een oud tijdschrift met oorlogsherinneringen, er staan o.a. ook foto's in van dezelfde personen, die u meldde in uw brief. Ik ken geen andere Lies Langereis, maar ze komt ook in het tijdschrift voor. En de man op afbeelding 127 zou die op blz. 67, tweede van rechts kunnen zijn. Zie ook bladzijde 26.

De schrijver van dit blad, of drukker, is de oude – en jonge heer Korpershoek. Ze woonden naast ons, in de J.P. Coenstraat, na de oorlog, wij woonden op nr 19, aldaar. Mijn vader was actief bij het verzet, hij maakte persoonsbewijzen na, en andere bewijzen. Later moest hij onderduiken. Ik was 5 jaar oud in 1940, maar er zijn beelden in mijn geheugen, die mij nooit verlaten. De razzia's, waarbij mijn moeder een grote rol speelde. De krantjes, onder mijn hemd, die ik moest rondbrengen. Het wonderkachtje in de keuken, de radio onder de planken in de kast, met het nieuws van koningin Wilhelmina uit Londen (Big Ben). Een parachutist die neergeschoten werd en terecht kwam bij het Weeltje, de afdruk van man en parachute stond zeker 5 cm diep in de grond. Dr. Winkler (vrouw) die mij hielp bij een astmatische aanval en recepten voorschreef, die heb ik nog. Later was dr. Romeijn onze dokter. Al naar de tijd verstreek, tot 10 jaar oud herinner ik me meer. Lopen naar Berkhout in de hongerwinter met een slee en mijn vader om een fles melk te halen, die we daarna thuis een uur

moesten schudden om enkele klontjes boter te krijgen. Mijn vader was kunstschilder, hield een maagzweer over aan de oorlog en overleed jong, op 50-jarige leeftijd aan een spoedoperatie.

Het einde van de oorlog was een feest. De Canadezen reden door de straat met 'tanks', deelden sigaretten en kauwgum uit en sinaasappels met rood vruchtvlees. De straat was versierd met oranje lampions in de acaciaboompjes. Op het dak lag onze trots, in vorm van een Nederlandse vlag. En we deden spelletjes in de straat.

Het tijdschrift mag u houden, tenzij u een zelfde exemplaar vindt, dan wil ik het graag terug.

Met vriendelijke groet,
Elise Langereis Pardal
Estoril, Portugal

Het tijdschrift dat mevr. Langereis Pardal opstuurde bevond zich ook in ons documentatiecentrum, zodat Peter Tack het haar terugstuurde, met een bedankje voor het opschrijven van haar herinneringen.

Wat weet jij nou?

Vooraan een Ossenbrugge, daarnaast een Vermeulen. De Weger moet er ook nog op staan. Bovenaan naast de meester een Nannings. In het midden met stropdas het keurige ventje Eef de Rooij, toen al netjes! Het stukje gaat over het kleine jongetje met bril. Het mannetje heet Arend de Vries, woonachtig in het havengebied van Hoorn. Waarschijnlijk Italiaanse Zeedijk. Arendje was een uitstekende leerling, lager dan een acht had hij nooit. Zogezegd een briljante leerling. Hoe ging het in de jaren twintig: Men kwam van school en ja er moest brood op de plank komen dus Arendje kwam bij Polman de schilder, als loopjongen. Zijn werkzaamheden bestonden uit stopverf kneden, verf brengen naar de schilders en het magazijn schoonhouden. Arendje had eigenlijk naar de hogeschool gemoeten maar in die tijd was daar geen sprake van. Ik heb er eens aan zitten denken als Arend in het bedje van onze Juliana had gelegen en Juliana in het bedje van Arend, ja... dan had Juliana waarschijnlijk kaasjes opgegooid in de kaaspakhuizen! Maar goed Arend heeft tot zijn pensioen bij schildersbedrijf Polman gewerkt en zijn laatste jaren bestonden uit de volgende werkzaamheden: stopverf kneden, verf wegbrengen naar de schilders en het magazijn schoonmaken...

Nu ben ik aan de kop van het stukje gekomen. In mijn tijd dat ik bij de Hoornse Piraat werkte, kwam ik wel eens in de Volendammer. Wegens reclame of filmpjes ik weet het niet zo. Arend zat aan de ronde tafel met een viertal innemers: even uit mijn hoofd: rooie Dorus, Hannes Groot, René Hartog, een schele man wiens naam mij ontschoten is en nog meer van die nathalzen. Aan de bar stonden er ook nog een paar. Het was een

De foto is ongeveer van 1924

uur of tien in de ochtend, maar geschreeuwd werd er al. De heren hadden het over de politiek! De vonken vlogen eraf. Het was een gesprek van wie het hardst schreeuwde had gelijk. Tenminste dat dachten ze.

Op een gegeven moment nam Arend het woord... Hij legde op rustige toon het probleem uit met argumenten en bewijzen. De oortjes vielen de heren van het hoofd. Dat Arend het probleem zo duidelijk en rustig aan de kaak stelde. Wat weet jij nou, riep een man die aan de bar stond in te nemen. Die man kende ik wel, hij had een blauwe maandag met mij geschilderd bij Verlaat aan het Gerritsland en hij riep op luide toon: 'hou je bek man, je weet er niets van af. Je moet luisteren naar iemand die er verstand van heb zoals ik...'

Arend keek mij op dat moment aan, deed even zijn oogjes dicht achter zijn brillenglazen, zo van 'laat hem maar schreeuwen'. Ik keek Arend aan en zei iets van holle vaten!

Ik wil hier maar mee zeggen het belangrijkste is toch waar je wiegie heeft gestaan.

Henk de Rooij.

Kriebel-Sillevis kaarten Giel van der Zel

Het was in de lente van 1987, dat wijlen dhr. Giel van der Zel zich in uw kwartaalblad boog over een romantisch schrijven - daterend uit 1898 - van ene heer Kriebel aan mej. A. Sillevis. In zijn artikel zocht dhr. Van der Zel naar de ware identiteit van deze romantische schrijver, die - met geleende dichtregels van Vondel, geschreven op vijf ansichtkaarten, alle voorzien van een historische afbeeldingen van zijn lief stedeke Hoorn - het hart van mej. ffrouw Sillevis uit 's-Gravenhage voor zich trachtte te winnen.

Tijdens de speurtocht van dhr. Van der Zel naar de Hoornse familie Kriebel richtte hij zijn aandacht op Dirk Kriebel, jongste zoon van de Hoornse hoofdonderwijzer en oud-Waterloostrijder Evert Kriebel en zijn vrouw Anna Maria van der Hoek. Dirk Kriebel, geboren op 15 december 1842 te Hoorn, van beroep goud- en zilversmid, trouwde op 15 november 1876 te Alkmaar met Maria Magdalena Veenhuijsen. Zij kregen twee zonen; Adriaan (*1877) en Dirk Johan Cornelis (*1881); beiden geboren in Hoorn. Moeder Maria overleed in 1891 op 40-jarige leeftijd en vader Dirk hertrouwde in 1899 met Adriana Zifkamp uit Hillegom.

Volgens dhr. Van der Zel zou het volwassen handschrift op de ansichtkaarten zeer wel kunnen worden toegeschreven aan Dirk Kriebel, die tijdens de gevoerde correspondentie inderdaad weduwnaar was en blijkbaar oog had voor jongere dames, gezien zijn tweede huwelijk met de 21 jaar jongere Adriana. Echter, een blik op de trouwakte van zijn nichtje Carolina Hendrica Kriebel uit 1912 veroorzaakt twijfel, daar de handtekening van getuige Dirk Kriebel, in los schrift, te veel afwijkt van de handtekening op kaart No. 5. Zou dan toch zoon Dirk J.C. Kriebel de gezochte schrijver zijn? Het schoonschrift en de voorliefde voor de werken van Vondel zijn twee vaste elementen, die vaker genoemd worden in de geschiedenis van fam. Kriebel. Interessant lijkt de correctie, aangebracht in de tekst op Kaart No. 1. Deze vervoeging van 'weehouden' zou een aannemelijk struikelblok kunnen vormen voor een verliefde 17-jarige jongeman.

Er zat niets anders op dan de speurtocht van dhr. van der Zel om te draaien. De vraag luidde nu: 'Wie was mej. A. Sillevis uit 's-Gravenhage?' De woningkaart van het pand Pieter Bothstraat no. 37 te Den Haag bracht een zoete vondst. Op dit adres stond Annechien Sillevis samen met haar familie,

in september 1898, als bewoner ingeschreven. Verdere gegevens brachten de overtuiging, dat Annechien, met haar bijna 18 jaren, geen partij kon zijn voor de 55-jarige Dirk Kriebel, maar wel een ideale partner voor de 17-jarige Dirk J. C. Kriebel. Echter, geen bewijs zonder feiten! Hoe viel de afstand Hoorn-Den Haag te verklaren? Een speurtocht naar Annechien, beter bekend als Annie, bracht veel informatie boven. Als dochter van Pieter Sillevis & Vrouchien Snoeken behaalt zij in mei 1899 haar Akte voor het Lager Onderwijs en in augustus 1900 wordt zij toegelaten aan de universiteit van Leiden. drie Jaar later slaagt zij voor het kandidaatsexamen in de wis-, natuur- en scheikunde. In 1905/1906 werkt zij aan de universiteit Leiden als assistent voor de natuurkunde en in 1907 zorgt zij voor flink wat opschudding binnen de wereld van academici met haar publicatie: 'Een Meisje-Student over 'Een Meisje-Studentje'. Half september 1909 krijgt zij een aanstelling tot onderwijzeres in Den Haag, een jaar later promoveert zij in Leiden tot doctoranda in de wis- en natuurkunde. Drie maanden later trouwt Annie met Pieter Hendrik van Reedt Dortland; assistent Bibliothecaris van de Rijks Universiteit Leiden. Deze ontdekkingen veroorzaken enige opschudding, want waar was die aardige heer Kriebel nu gebleven?

De focus richt zich nu op Dirk Johan Cornelis Kriebel. In 1900 slaagt hij voor zijn eindexamen aan de Hogere Burgerschool in Hoorn en vertrekt naar Leiden, waar hij in 1906 zijn studie rechten en letteren succesvol afrondt. Hij wordt aangewezen als kandidaat-Indisch ambtenaar en vertrekt naar Batavia om daar een administratieve functie te vervullen. In 1908 keert hij tijdelijk terug naar Nederland, om in Leiden het groot ambtenaars examen Ned. Ind.- dienst succesvol af te leggen, om daarna als controleur bij het binnenlands bestuur zijn werkzaamheden op Batavia voort te zetten. In 1920 trouwt Dirk J.C. met mej. E.U.C. Welsink. In deze periode verschijnt er van zijn hand een publicatie: 'Het eiland Bonerate'; verschenen in 'een Bijdragen tot de Taal-,Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië , 1920' en in 1928 doet hij 'in zijn onopgesmukten, droog ambtelijken stijl een ijzingwekkend relaas' van het Leprozendrama in Atjeh. In 1929 keert hij met zijn vrouw terug naar Den Haag, alwaar zijn vrouw in 1938 overlijdt. Dirk J.C. Kriebel, in 1930 benoemd tot Officier in de Orde van Leopold II, verhuist in 1943 naar Tiel en overlijdt daar (kinderloos) in 1945. Hier ook geen spoor van mej. A. Sillevis!

De vertwijfeling slaat toe. Hebben de vijf ansichtkaarten uit Hoorn nu wel of niet geleid tot een relatie tussen dhr.Kriebel en mej. Sillevis? Parallellen tussen beiden zijn er genoeg: studentenstad Leiden; woonadressen: Den Haag en Leiden; een voorliefde voor het schrijverschap; maatschappelijke betrokkenheid. Bovendien volgden beiden de voetsporen van Jan Pietersz. Coen, maar terwijl Dirk zich bij terugkeer naar Nederland in 1929 in Den Haag vestigt, verlaat Annie (met man en dochter) in 1931 Den Haag en reist af naar Batavia! Je krijgt het idee dat de twee elkaar voortdurend ontlopen. De 'Reisbrieven uit Afrika en Azië' van dr. Aletta H. Jacobs uit 1912 geven een plausibele verklaring.

Aletta Jacobs ontmoette Dirk J.C. Kriebel op 23 april 1912 in Kotô Agoëng, een dorpje van de Lampongsche districten, waar hij als controleur gevestigd was. Aletta Jacobs bleek onder de indruk van deze zeer vriendelijke man. Zo beschreef zij hem als zijnde 'de eenige Europeaan, die daar woont en zijne kennismaking was voor ons bijzonder aangenaam, omdat hij uitstekend Engelsch sprak; Over de daar wonende Lampongsche bevolking gaf hij ons eenige zeer wetenswaardige bijzonderheden; Na nog een mooie verzameling zelfgemaakte fotografieën van het district en zijn bewoners van den controleur Kriebel bewonderd te hebben, namen wij van onzen vriendelijken gastheer afscheid, die daar wel *eenzaam* leeft, doch zijne *eenzaamheid* met opgewektheid draagt en er al het interessante van gevoelt'.

Een behoorlijke dwarsligger in dit verhaal vormen de verzenddata van de vijf ansichtkaarten uit Hoorn. Eind sept.1898 waren zowel Dirk J.C. als Annie beiden schoolgaand in hun eigen geboortestad. Hoe viel de afstand Hoorn-Den Haag te verklaren? Opnieuw moesten archieven uitkomst brengen, waarbij de focus enigszins werd verlegd. Het schrappen van alle heren Kriebel, woonachtig in Hoorn in 1898, gaf een onverwachte, maar zeer eenvoudige conclusie. Zo bleken de oudere broers van Dirk en Annie, t.w. Adriaan Kriebel en Leendert Willem Sillevis, beiden op 3 september 1898 benoemd te zijn tot surnumerair der directe belastingen en van het kadaster te 's-Gravenhage! Hiermee lijkt de zoektocht volbracht.

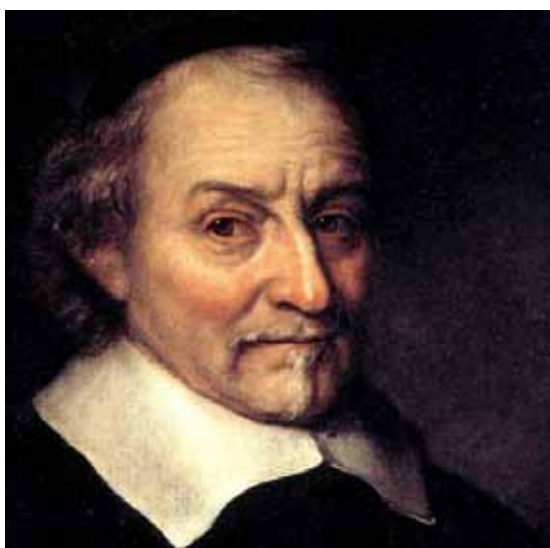
Echter, een antwoord brengt altijd weer vragen met zich mee. Had de 20-jarige Adriaan Kriebel zijn oog laten vallen op het jongere zusje van zijn collega/vriend? Dit onderzoek is nog in volle gang, waarbij de focus nog even gericht blijft op Dirk

J. C. Kriebel. Noem het dwarsheid, romantiek of dromerij. Vol spanning is het wachten op een reactie van The National Gallery of Australia, waar een fotoalbum van D.J.C. Kriebel in depot ligt, voorzien van bijschriften, hem aangeboden door zijn collega's bij zijn afscheid en ter herinnering aan zijn 3-jarig voorzitterschap van de Raad van Gem. Menado (Ned. Ind.) in 1928. Zoals dhr. Giel van der Zel in 1987 al voorzag: Het handschrift zal definitief uitkomst moeten bieden!

Ellen Verdwaald

Reizigster op papier, dochter van: Hendrika Kriebel (*Bussum 30.09.1936 - † Sijbekarspel 01.12.2006), nazaat van Evert Kriebel, gewezen (hoofd) onderwijzer der stads-armenschool (1822-1862) en van het Huis van Correctie (tot 1872) te Hoorn.

Joost van den Vondel (1587-1679)

OP DE WIJDVERMAARDE ZEESTAD HOORN.
AAN DE E. E. HEEREN BURGEMEESTEREN EN
WETHOUDERS DER ZELVE STEDE.

A°. 1654

De Zuider-Triton! heeft tot zijn trompet gekoren
De Hoofdstad van zijn zee, den uitgelezen Horen,
Gezegend en gepmopt, in een bedauwde lucht,
Met ooft en korenaar en welige akkervrucht.
Dees boezem Helden teelt en macht van
oorlogschepen
En vloten, die den oogst des aardbooms
binnenslepen,
Of wijder voeren, dan d' oneindige Oceaen,
Om alle stranden, wordt beschenen van de maan.

Hier is de Zuivelwaag, de Munt, en 't Hof der
Staten,
En Zeevaart, op wiens trouw d' inwoners zich
verlaten;
Zij vond het haringnet. Geen letterwijs vernuft
Noch geest van andre stem haar telgen heeft
verbluft,
Een stille burgerij, oprecht van eigenschappen.
'k Geloof Rechtvaardigheid liet hier haar leste
stappen.
Een Raadhuis zonder smet, de Vrijburg van 't
gemeen
Zoo draagt Westfriesland moed op d' eere van zijn
steên,

Zie West-Frieslands Oud & Nieuw 1957 Vondel en
Hoorn door P. Noordeloos www.verenigingoudhoorn.nl/wfon/1957/wfon1957_076_077.php
Zie Kwartaalblad 1987- 2, pp 45-47 (als pdf op
oudhoorn site); Giel van der Zel: Over foutieve- en
fantasieteksten op Hoornse prentbriefkaarten.

No I 26 september 1898

Ofschoon ik overtuigd ben, dat deze ansichten uw
hart stormenderhand voor mijn lief stedeke zullen

veroveren, kan een kleine introductie toch geen kwaad. Vrees om van bekrompen kleinstedschheid beschuldigd te worden, weerhoudt mij om zelf de loftrumpet op te steken, temeer daar ik mij kan beroepen op een getuigenis, dat boven alle verdachtmaking verheven is. Het was niemand minder dan onzen grooten Vondel die in 1654 na een bezoek aan deze stad, er de dichtregelen aan wijdde, die U lezen zult op No II.

No II (vervolg)

De Zuider Triton heeft tot zijn trompet gekozen
De Hoofdstadt van zijn zee, den uitgelezen Hooren,
Gezegt en gepropt in een bedaude lucht,
Met ooft en korenair en weelige ackervrucht.
(wordt vervolgd)

No III (vervolg)

Dees boezem Helden teelt en macht van
Oorloghsschepen
En vloten, die den oegst des aerdboöms binnen
slepen,
Of wijden voeren d'onendige Ocean,
Om alle stranden wort beschenen van de maen.
(wordt vervolgd)

No IV (vervolg)

Hier is de Zuivelwaegh, de Munt, en 't Hof der
Staten
En zeevaart, op wiens trou d'inwooners zich
verlaten.

Zij vondt het haringnet, Geen letterwijs vernuft
Noch geest van Andre steen haar telgen heeft
verbluft.
(wordt vervolgd)

No V Slot

Een stille burgerij, oprecht van eigenschappen.
'k geloof, rechtvaardigheid liet hier haar beste
stappen.
Een raethuis, zonder smet, de vrijburgh van 't
gemeen.
Zoo draeght westvrieslandt moet op d'eere van zijn
steen.

Dat U spoedig eens tot een nadere kennismaking
moogt besluiten is de wensch van
Uw dienstwilligen Kriebel

De kaarten II, III en IV zijn verzonden op 28
september 1898 en kaart V op 30 september 1898.
Aan mej. A. Sillevius, 's-Gravenhage.

Geachte redactie

Voor Uw artikelserie 'Hoe Hoorn veranderde' stuur
ik U hiermede een foto van het pand Veemarkt Nr.
34 Hoorn. Na 1949 is dit pand afgebrand. Het op

deze plek hernieuwde pand werd door de fa. Krop,
huishoudelijke artikelen, als winkel gebruikt. Mij
is niet bekend, of dit thans nog zo is. Het nieuwe
pand ziet er in ieder geval anders uit, dan het
oorspronkelijke.

Het pand op de foto werd van 1938 tot 1949
door mijn ouders, Simon en Marie Verlaat - Visje,
bewoond. Ik ben daarin geboren. Mijn moeder
verkochte hier voornamelijk sigaren en sigaretten.
Om te voorkomen, dat er nog meer scherpte van het
beeld verloren gaat, stuur ik U de reproductie van
een amateurfotootje als elektronisch negatief, en zie
ik ervan af een afdruk te sturen. De tegenwoordige
toestand van het pand zult U wel zelf fotograferen.
Zoals U ziet, ben ik, daar een beetje te ver voor weg.

Ik hoop een bijdrage te hebben kunnen leveren
voor Uw zeer gewaardeerd tijdschrift

hartelijke groeten
Rini Stam-Verlaat (1939)
Wylenstrasse 51
6440 Brunnen
Zwitserland

TON VAN WEEL

De financieel-economische crisis ten spijt, voor de stichting was 2012 een enerverend jaar waarin reguliere en minder reguliere zaken meer dan normaal de aandacht van het bestuur vroegen.

Hoogtepunt was de verschijning van de biografie van de initiator van de stichting, de heer Johan Christiaan Kerkmeijer (1875-1956), 'Een vastberaden blik op schoonheid', van de hand van historicus Rob de Knecht. 'Een lang bestaande wens is met deze publicatie in vervulling gegaan' sprak voorzitter Jaap Schaper bij de overhandiging van het eerste exemplaar aan de zes vertegenwoordigers van

verschillende maatschappelijke organisaties bij de oprichting waarvan Johan Christiaan een belangrijke rol speelde. De tentoonstelling over het invloedrijke werk van de Hoornse Bouwplancommissie trok veel belangstellenden naar het Oost-Indisch Pakhuis. Decennialang stond JCK aan het roer van deze groep bouwdeskundigen. Als klap op de vuurpijl toonde het Westfries Museum tijdens de ten-

toonstelling 'La Hollande pittoresque' breeduit het kunstenaarschap van de culturele duizendpoot Kerkmeijer in zijn tekeningen en schilderijen. Het stichtingsbestuur zei bij die gelegenheid de museumdirectie voor de komende vijf jaar het bedrag toe van vijf maal € 5.000.-. Het museum kan daarmee naar eigen inzichten de collectie verrijken. De met dit bedrag aangeschafte objecten worden zoals gebruikelijk door de stichting in bruikleen afgestaan aan het museum. Tijdens de opening toonde de museumdirecteur de eerste aanwinst van dat nieuwe beleid. Het betrof een schilderij van Isaac Ouwater (1748-1793) dat een beeld geeft van de Hoornse haven met een moddermolen aan het eind van de achttiende eeuw.

De cultuurhistorische route Blokker beleefde in de eerste helft van het verslagjaar haar officiële start waarbij de stichting de nog openstaande subsidie aanbood. Daarmee werd de hernieuwde Poort van klooster Nieuwlicht heropend. Uitzonderlijk was de subsidietoekenning aan het Kamermuziek Festival Hoorn. Het bestuur achtte dit eenmalige gebaar

verantwoord gelet op de toenemende verschraling in het land van de cultuursubsidies alsmede op de unieke combinatie van muziek en monumentenbehoud.

De Stichting de Hoornse Schouw deed ook dit jaar met succes een beroep op een bijdrage. Zo kon het restauratieproject van de HN 20 worden afgerond. Vereniging Hendrick de Keyser ontving steun voor de restauratie van een historisch reclamebord aan de gevel van Grote Oost 132. De Stichting Varend Erfgoed ontvangt gedurende drie jaar subsidie voor haar nieuwe Centrum op het Oostereiland. Daarmee wil het stichtingsbestuur een substantiële bijdrage leveren aan het toegankelijk maken van de historische documentatie.

Haar 95-jarig bestaan bekroonde de Vereniging Oud Hoorn met de uitgave van het majestueuze boek 'Hij komt van Hoorn' van historicus en regiovorsers Jos Leenders. De Publicatiestichting Bas Baltus deed ook dit keer niet tevergeefs een beroep op het stichtingsbestuur. Dat gold ook het boek over de West-Friese Vrouwengeschiedenis uitgegeven door de Vrienden van het Westfries Archief. De heer P.H. Konijn is gestimuleerd om de gevelstenen aan de stolpboerderij Kerkstraat 102 te restaureren. Een ambitieus particulier West-Fries project dat ten volle kan rekenen op onze steun! Beleggingsadviseur en tevens adviseur van de Stichting Kerkmeijer-de Regt, de heer Co van Langen, heeft het bestuur tijdens de najaarsvergadering geadviseerd over de koers van de beleggingsportefeuille. Geen eenvoudige zaak in deze financieel-economisch roerige tijden.

Voorzitter van het Kerkmeijer-de Regt fonds Jaap Schaper spreekt in de Oosterkerk de genodigden toe

De schrijver Rob de Knecht en Ton van Weel, voorzitter van de Bas Baltus Stichting zijn tevreden over de verzorgde uitgave! Nog steeds in ons Pakhuis verkrijgbaar! uitgave!

Het boek is ten doop gehouden en de eerste exemplaren zijn uitgereikt aan de voorzitter van het Westfries Genootschap mevrouw C.C. Broekhuizen-Slot (3e v.l.) en enkele begeleidsters, aan de heer Ad Geerdink, directeur van het Westfries Museum (2e v.l.) en aan de voorzitter van de vereniging Oud Hoorn Egbert Offens

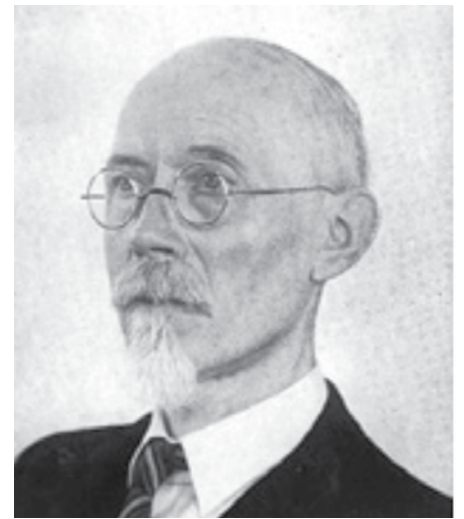

GALE BRUNO VAN ALBADA EN ANTON

Hoornse HBS-leraren maken naam in de ruimte

PETER TACK

De Tweede Wereldoorlog roept nog altijd herinneringen en emoties op. Een voorbeeld daarvan lezen we in Kwartaalblad 2010/2.¹ Daarin vertelt een inwoner van Hoorn over haar leraar, 'meneer Van Albada'. Ze kwam in de vakantietijd van 1942 hem op een zonnige dag op straat tegen,

Links:
Gale Bruno van Albada,
datum onbekend
Midden:
Elsa van Dien, datum
onbekend
Rechts:
Antonie Pannekoek,
datum onbekend

terwijl hij, bepakt met een zware rugzak, op weg was naar het station. Hij zei haar gedag en dat was het laatste wat ze ooit van hem heeft gezien. Na de oorlog hoorde ze over de Jodenvervolgung en ze vermoedde, achteraf, dat haar leraar mogelijk ook slachtoffer van de nazi's was geworden. Van Albada was echter niet Joods en hij is pas in 1972 overleden. Op dat moment was hij niet meer docent natuurkunde in Hoorn maar hoogleraar in de sterrenkunde te Amsterdam.

Docent en aankomend wetenschapper

Om te beginnen vinden we in het gedenkboek uit 1968 van het Westfries Lyceum, voorheen de Rijks-HBS, inderdaad een docent G.B. van Albada². Hij kwam ter wereld op 28 maart 1912 in Amsterdam, zoon van Bruno Lieuwes van Albada en jonkvrouwe Johanna Antonia van Rappard. Hij volgde de lagere school in Sexbierum, de HBS in Harlingen en studeerde van 1934 tot 1939 sterrenkunde aan de Gemeentelijke Universiteit (GU), tegenwoordig Universiteit van Amsterdam (UvA), bij de toen al bekende hoogleraar-astronoom Antonie Pannekoek. In 1938 trouwde hij in Amsterdam met Lea Berreklouw, daar geboren op 27 februari

1914 en van Joodse afkomst. In mei 1939 kregen ze een zoon, Robert, waarna ze in oktober van dat jaar verhuisden van de Hofwijkstraat 18 in Amsterdam naar de Tweeboomlaan 70 in Hoorn. Van 1939 tot 1941 was hij assistent-sterrenkundige aan de GU en tevens docent wiskunde aan de Rijks-HBS in Hoorn, om precies te zijn: van 25 september 1939 tot 1 december 1941.

Van Albada was actief in de politiek, later meer daarover. Waarschijnlijk kwam hij uit een echt

'links nest'. Zo was zijn broer Piet als student in de jaren dertig bevriend met de Leidse anarchist Marinus van der Lubbe. Dat is de man die in 1933 is beschuldigd van de beruchte brand in de Rijksdag in Berlijn en daarvoor zelfs ter dood veroordeeld.

Oorlog en de gevolgen

In juli 1942 komen we Van Albada tegen op de tweede Nederlandse Astronomen Conferentie in het Maarten Maartenshuis te Doorn, tegenwoordig deel uitmakend van conferentieoord Zonheuvel. Die conferentie had een jaar eerder voor het eerst plaatsgevonden als ontmoeting van onderzoekers en studenten in de sterrenkunde uit Utrecht, Leiden, Groningen en Amsterdam. Ze is naderhand uitgegroeid tot een jaarlijkse traditie tot op heden, tegenwoordig samen met Vlaamse collega's.³ Uit in 2005 teruggevonden en gearchiveerde documenten blijken de oorlogsomstandigheden.⁴ Om te beginnen moest bij de procureur-generaal bij het Gerechtshof te Amsterdam toestemming worden gevraagd de conferentie te mogen houden met de toelichting dat *'de deelnemers mededelingen zullen doen over hun wetenschappelijke onderzoeken en*

PANNEKOEK

over algemene sterrenkundige onderwerpen.' Nadat het hoofd der politie te Doorn op de hoogte was gesteld en zich akkoord had verklaard, werd de toestemming verleend: *'Geen bezwaar, mits geen onderwerpen van politieke aard ter sprake worden gebracht, direct noch indirect.'*

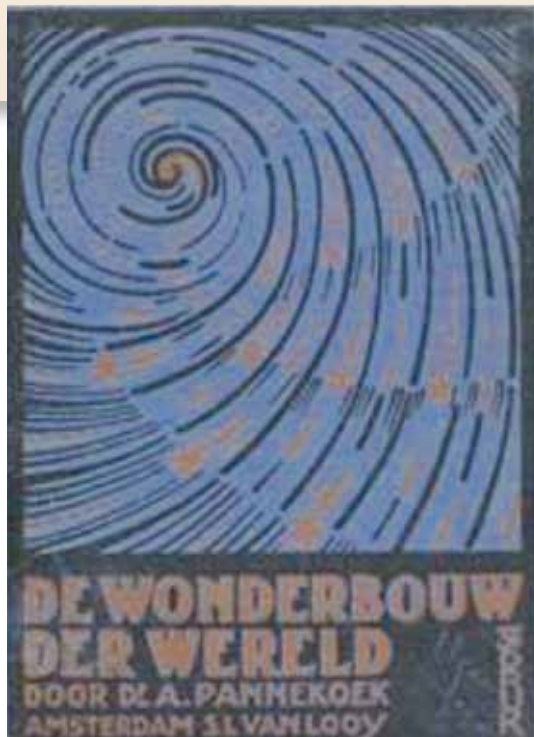
In die tijd waren levensmiddelen al schaars geworden en onder rantsoen. De organisatoren van de conferentie moesten de deelnemers dan ook vragen de nodige distributiebonnen voor de aankoop van brood, vlees, boter en aardappelen mee te nemen.

Een tegenvaller was dat de vooraanstaande Utrechtse astronoom prof. Marcel Minnaert kort voor de conferentie als gijzelaar in Sint-Michielsgestel was geïnterneerd. Verder was deelname van Leidse wetenschappers, waaronder de bekende prof. Jan Hendrik Oort, onzeker omdat die massaal ontslag hadden genomen als protest tegen de bezetter toen Joodse collega's van de Leidse universiteit werden geweerd. Sommigen wilden onder deze omstandigheden de conferentie een jaar uitstellen. Dat gebeurde echter niet. Oort kwam toch en Minnaert zag kans vanuit Sint-Michielsgestel een aanmoedigend telegram aan de deelnemers te sturen: *'Wens u zeer geslaagde bijeenkomst - denk aan vorig jaar - verheug mij over zomerse weer - Minnaert'*. Het weer liet inderdaad niets te wensen over. De sterrenkundigen bleven dan ook niet binnen zitten, maar hielden hun besprekingen in de buitenlucht, zoals we op foto's kunnen zien. De ontmoeting waar de schrijfster uit de inleiding van dit artikel over vertelt zou hiermee te maken kunnen hebben. Was haar leraar met zijn rugzak op die mooie zomerdag misschien op weg naar die conferentie?

In november 1942 zijn de Van Albada's opeens en met onbekende bestemming verdwenen uit Hoorn. Dat had te maken met de Jodenvervolging. Ze waren gewaarschuwd door politieman Haak die vlak bij ze woonde, op Tweeboomlaan 78. Niet alleen zijn burens, maar ook anderen heeft hij toen een seintje gegeven. Het gezin komt heelhuids door de oorlog, na maar liefst op twaalf verschillende adressen ondergedoken te zijn geweest. Met Lea's ouders, Hartog Berreklouw en Christine Tas, is het helaas niet goed afgelopen. Zij zijn beiden op 23 juli 1943 in het vernietigingskamp Sobibor omgebracht, zesenzestig en tweeënzestig jaar oud.⁵

Na de oorlog: Amerika en Indonesië

In 1945 behaalt Van Albada zijn doctorstitel, eveneens bij professor Pannekoek. Daarna werkt hij korte tijd aan de Technische Hogeschool Delft en

De Wonderbouw der Wereld, het populair wetenschappelijke boek van Anton Pannekoek waardoor Elsa van Dien op de middelbare school belangstelling voor de sterrenkunde kreeg

vervolgens twee jaar in Cleveland in de Verenigde Staten. Daar woont hij met zijn gezin. In 1948 gaan Gale Bruno en Lea uit elkaar. Later is Lea hertrouwd en in 1997, drieëntachtig jaar oud, te Maastricht overleden.

Van Albada krijgt in 1949 van de Nederlandse regering het verzoek om naar Indonesië te gaan. Daar wordt hij docent aan de Universiteit van Indonesië en tevens directeur van de Bosscha

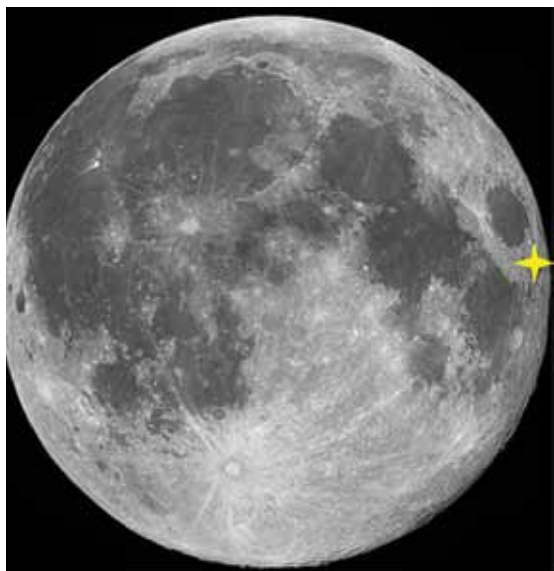

Sterrenwacht in Lembang op Java, in de buurt van Bandung. Dit observatorium, gebouwd tussen 1923 en 1928, is als één van de weinige ter wereld nabij de evenaar gelegen. Het had veel te lijden gehad door Engels en Nederlands militair optreden en moest weer op orde worden gebracht. Van Albada voelt daar wel voor maar wil er niet als eenling zitten. Op dat moment is slechts één andere geschikte Nederlandse kandidaat beschikbaar. Die werkt op dat moment in Canada, op Vancouver Island, ene mejuffrouw Elsa van Dien.⁶

Deelnemers aan de Astronomenconferentie, juli 1942. Van opzij gezien, met wit overhemd, Gale Bruno van Albada

Geboeid door de sterren

Elsa van Dien is 12 juli 1914 in Suriname geboren, dochter van Gerrit van Dien en Rebecca da Silva, beiden van Joodse afkomst.

De gele ster markeert de plaats van maankraater Van Albada

Haar vader is hoofdadministrateur bij de Balata rubbermaatschappij. In 1923 keert het gezin terug naar Nederland met het oog op de verdere opleiding van Elsa en haar één jaar oudere broer Dick. Elsa bezoekt het Amsterdamse Barlaeus Gymnasium. Daar brengt het boek *De wonderbouw der wereld. De grondslagen van ons sterrekundig wereldbeeld populair uiteengezet* van de Amsterdamse astronoom en hoogleraar Pannekoek haar in aanraking met de sterrenkunde.

Deelnemers aan de Astronomenconferentie houden hun bespreking in het bos, juli 1942
Achteraan rechts, met wif overhemd, Gale Bruno van Albada

Na haar eindexamen in 1931 gaat ze dat vak dan ook bij Pannekoek volgen. Op zijn aanraden stapt ze in 1935 over naar de Leidse universiteit omdat men daar beschikt over een sterrenwacht. Na het behalen van haar doctoraal wis- en natuurkunde in 1939 is het dezelfde Pannekoek die haar stimuleert om in Cambridge in de Verenigde Staten, waar

hij zelf eredoctor is, te promoveren. Het Radcliffe College voor vrouwelijke studenten - gelieerd aan het gerenommeerde Harvard, had haar toen al een studiebeurs toegezegd, maar het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog steekt een spaak in het wiel. Daarom gaat ze maar aan het werk als lerares aan het Gemeentelijk Lyceum te Zaandam, waar haar vader op dat moment al leraar wiskunde is. Dat is voor korte duur want op 21 november 1940 wordt ze ontslagen, net als andere Joodse leraren. Daarna kan ze nog wel als docent te werk blijven aan de Joodse HBS aan de Mauritskade in Amsterdam. Voor Elsa zou deelname aan de al genoemde astronomenconferentie heel welkom zijn geweest om haar vak bij te houden en omdat ze, in de woorden van prof. Minnaert '*als zijnde van joodsche bloede overal anders uitgesloten is.*' Jammer genoeg lukte dat niet omdat ze geen vrij kon krijgen van haar werk. Wanneer de deportatie van Joden op gang komt, duikt Elsa via een studievriend onder in Leiden, aan de Schelpenkade 50, bij de weduwe van de gereformeerde predikant J. Locher onder het mom dat ze daar dienstmeisje is.

Collega en echtgenote

Elsa overleeft de oorlog, net als haar familie. In september 1945 pakt ze haar promotieplannen weer op. De American Association of University Women had zes beurzen ter beschikking gesteld voor vrouwen uit door de oorlog getroffen gebieden en één daarvan weet zij te bemachtigen. In 1947 promoveert ze bij Donald. H. Menzel van het Harvard Department of Astronomy. Ze is alweer ruim een jaar op de sterrenwacht op Vancouver Island in Canada aan het werk, wanneer ze van de Nederlandse regering het verzoek krijgt mee te helpen met het weer op poten zetten van de Bosscha Sterrenwacht op Java. Daar komt ze weer samen met haar vroegere studievriend Gale Bruno van Albada die, zoals we weten, het zelfde verzoek had gekregen. Het klikte tussen hen en augustus 1950 treden ze in Indonesië in het huwelijk. Hun drie kinderen, Dick, Lu en Tine, zijn daar nog geboren maar de steeds moeilijker wordende politieke situatie in Indonesië dwingt het gezin in 1958 het land te verlaten.

Terug in Nederland.

In 1960 wordt Van Albada aan de UvA benoemd als opvolger van zijn leermeester Pannekoek. Elsa combineert moeder- en wetenschap. Samen is het echtpaar lid van het links georiënteerde Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers en

zijn ze actief in het protest tegen kernwapens. Tussen 1965 en 1972 is Elsa eindredacteur van het kritische tijdschrift *Wetenschap & Samenleving*. De gezondheid van Gale Bruno is dan al een tijd zorgelijk. Op 18 december 1972 overlijdt hij te Amsterdam, slechts zestig jaar oud.

Midden jaren zeventig gaat Elsa nog voor zes maanden terug naar het Bosscha Observatorium op Java. Tot op hoge leeftijd is ze betrokken bij het Humanistisch Verbond, eerst als uitvaartbegeleidster, later in de telefonische ondersteuning. Zij overlijdt in 2007 op drieënnegentigjarige leeftijd te Amsterdam.

Leermeester en ideoloog

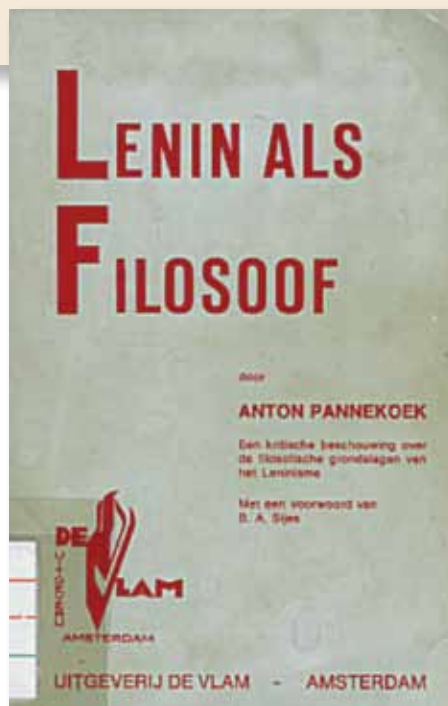
Duidelijk is dat de meermalen genoemde Antonie Pannekoek (1873-1960) een grote rol heeft gespeeld in het leven van Gale Bruno van Albada en Elsa van Dien. Ook hij is docent geweest aan de Hoornse Rijks-HBS en wel in de vakken wiskunde, werktuigkunde en kosmografie. Dat was van augustus 1915 tot juni 1917. Daarvoor gaf hij les aan de HBS in Helmond en daarna aan het Gooisch Lyceum in Bussum.

Ook buiten de universiteit was hij heel actief.⁷ Hij schreef niet alleen het al genoemde populaire boek 'De wonderbouw der wereld' maar was ook tot 1914 de ideoloog van de linkervleugel van de sociaal-democratie en na 1921 van de radencommunistische beweging. Gale Bruno en Elsa zijn Pannekoeks gedachtengoed zeer toegedaan. Ze zijn dus niet alleen zijn leerlingen maar ook zijn volgelingen. Zo zet Van Albada zich begin jaren zeventig aan de vertaling uit het Duits van het door Pannekoek in 1938 geschreven boek 'Lenin als filosoof'. Daarin is Pannekoek uiterst kritisch over ontwikkelingen in het Rusland van na de revolutie in 1917. Hij schrijft daarover: 'In Rusland nam een systeem van staatskapitalisme vorm aan.' en 'Boven de arbeidersklasse ontwikkelde zich een nieuwe heersende en uitbuitende klasse'. Toen Gale Bruno kwam te overlijden was de vertaling nog niet klaar en heeft Elsa dat werk afgemaakt. De afdeling voor sterrenkunde aan de UvA heet sinds 1985 'Sterrenkundig Instituut Anton Pannekoek'.⁸

Namen aan het firmament

Beide heren, Pannekoek en Van Albada, hebben blijvende erkenning gekregen. Naar elk is een planetoïde en een maankrater genoemd.^{9 10}

Het werk van Elsa van Dien heeft niet zulke roem verworven. Ons inzicht in de sterrenkundige wetenschap is ontoereikend om vast te stellen of

'Lenin als Filosoof', het uiterst kritische boek van Anton Pannekoek over het Sowjet communisme, vertaling in het Nederlands door Gale Bruno van Albada en Elsa van Dien.

dat terecht is of niet. Ze moest de zorg voor haar gezin en haar wetenschappelijke werk combineren. Misschien heeft ze daardoor minder kans gekregen om ook haar naam aan het firmament vereeuwigd te krijgen. Het beruchte 'glazen plafond' kan dus zelfs tot in de sterren reiken (!).

Met dank aan Rob van Albada, Lu van Albada, Arnout van Albada, Leo Hoogeveen, Evert Landré en vooral aan Henk Bijhouwer zonder wiens vasthoudend en grondig onderzoek dit artikel niet had kunnen worden geschreven.

Noten

1. Hofstede-de Hart, H (2010). Meneer Van Albada. Kwartaalblad Oud Hoorn 2010/2, pag. 79.
2. Bouter, G. e.a., 100 jaar in Hoorn, 1868-1968. Uitgave ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van het Westfries Lyceum/RHBS.
3. Nederlandse Astronomenconferentie 2013. Bron: <http://www.astronomenclub.nl>.
4. Landré, E. De tweede Nederlandse Astronomen Conferentie; inventarisatie van gevonden documenten, 2005.
5. Gezin Hartog Berreklouw. Bron: <http://www.joodsmonument.nl>.
6. Dien, van (Elsa). Bron: <http://www.joodsmonumentzaanstreek.nl>.
7. Pannekoek, Antonie (1873-1960). Bron: <http://www.historici.nl>.
8. Astronomical institute Anton Pannekoek: <http://www.astro.uva.nl>.
9. Een planetoïde (in Angelsaksische literatuur 'asteroïde' genaamd) is een van de talloze brokstukken die tussen Mars en Jupiter een baan om de zon doorlopen. In dit geval de planetoïden 2378 Pannekoek en 2019 Van Albada, beiden in 1935 ontdekt door de Nederlandse astronoom Van Gent. Bron: Nasa Jet Propulsion Laboratory: <http://www.jpl.nasa.gov>.
10. Het gaat om krater 'Pannekoek', diameter 71 km, op de van ons afgekeerde kant van de maan en dus vanaf de aarde niet zichtbaar en krater 'Van Albada', diameter 21 km, wel waarneembaar vanaf de aarde, uiterst rechts op de maanschijf. Bronnen: Lunar and Planetary Institute: <http://www.lpi.usra.edu> en <http://the-moon.wikispaces.com/van+Albada+resp.idem/Rukl+Index+Map>.

STADSBEELD

restauranten, wijzigingen en verval

EGBERT OTTENS

Achterom 75, beschermd stadsgezicht

Ondanks het ontbreken van ter zake doende voorschriften in de nog vigerende Welstandsnota, besloot de Commissie Monumenten en Welstand dat er één rij zonnepanelen minder op het dak mag komen vanuit het oogpunt van welstand en de bescherming van het stadsgezicht.

Astronautenweg, gemeentelijk monument

De Commissie Monumenten en Welstand ging akkoord met de sloop

van de zogenoemde E-blokken van de Sterflats, de laagbouw evenwijdig aan de Weel en stemde op hoofdlijnen in met de gepresenteerde nieuwbouwplannen. Wel werd nog een aantal adviezen gegeven over het uiterlijk van de blokjes.

Bierkade 1/o Appelhaven 3, beschermd stadsgezicht

De Commissie Monumenten en Welstand kreeg een plan voorgelegd voor het aanmeren en exploiteren van een dubbele terrasboot. Twee schuiten naast elkaar, beide met een

nepmast. De commissie was tegen, het is te breed voor het bedoelde water en kitscherig. Gewezen werd op de terrasboot aan het eind van de Appelhaven, tegen de Korenmarkt.

Dorpsstraat 113, linten

Er ligt een plan om ter plekke van het te slopen café-restaurantcomplex achter op het terrein een appartementengebouw met 13 woningen te realiseren. Op het voorterrein zouden dan een oprijlaan en, achter een groene haag, parkeerplaatsen moeten komen. De Commissie Monumenten en Welstand staat niet afwijzend tegen de realisering van een appartementengebouw maar heeft wel bedenkingen bij de inrichtingsideeën van het terrein. Met name het parkeerterrein aan het lint wordt niet wenselijk geacht.

Draafsingel 37, gemeentelijk monument

De nieuwe eigenaar heeft de renovatie en verbouwing van het markante schoolgebouw voortvarend aangepakt. Uitgaande van de nieuwe bestemmingsmogelijkheden is het oude plan van de vorige eigenaar aangepast. De Commissie Monumenten en Welstand was enthousiast daarover en ging op hoofdlijnen met de voorstellen

akkoord. Op enkele punten gaf de commissie adviezen. De werkzaamheden waarvoor de vorige eigenaar al toestemming had kunnen worden begonnen.

Kerkplein 5, beschermd stadsgezicht

Het winkelpand, ondersteund met plat dak, is leeg gekomen. Een bouwplan voor het terugbouwen van een woning met kap sneuvelde op bezwaar van de omwonenden. Er ligt nu een plan voor de realisering van twee woningen, met behoud van het platte dak. Omdat de gevel niet wijzigt moest de Commissie Monumenten en Welstand ermee instemmen. Niemand kan gelukkig met die oplossing zijn.

Krententuin 1, rijksmonument

De Commissie Monumenten en Welstand stemde in met het plaatsen van een tweede dakraam in de bedoelde woning, identiek aan het eerste. De commissie realiseert zich dat hiermee een precedent is gescha- pen.

Nieuwland, beschermd stadsgezicht

Voor de Veliuswandeling van 19 april jl. verzamelden we ons bij het beeldje van Velius op de kop van het Nieuwland. Eén van de meest pit-

toreske plekjes van de stad. Helaas maakt een aantal panden aan het Nieuwland een verpauperde indruk. Misschien dat er vanuit de gemeente aandacht aan kan worden gegeven.

Nieuwsteeg 45, gemeentelijk monument

De huidige eigenaar wil de in 1989 met zorg geplaatste borstwering, waarin oude details zijn verwerkt, verlagen om zo meer transparantie in de winkel te realiseren. De Commissie Monumenten en Welstand ging niet akkoord. Het verwijderen van de bestaande borstwering doet afbreuk aan de gevel die daar een harmonieus geheel mee vormt. Geadviseerd werd om in overleg met het Bureau Erfgoed van de gemeente naar een oplossing te zoeken.

Oostereiland, gemeentelijk monument

De plaatsing van het led-scherm, bedoeld om een veelvoud van reclame-uitingen te voorkomen, heeft tot veel commentaar van bewoners en omwonenden geleid. De gemeente stelt nu voor om het scherm los van de muur op slechts tien centimeter van de muur in een stalen frame te plaatsen. De meningen binnen de Commissie Welstand en Monumenten zijn ver-

deeld. Geadviseerd werd om eerst onderzoek te doen naar alternatieve oplossingen en in ieder geval goede afspraken te maken met de bewoners en omwonenden.

Westerblokker 44, gemeentelijk monument

Stichting Stadsherstel tast de mogelijkheden af voor herbestemming van het begin 19e eeuwse kerkgebouw, in de volksmond bekend als 'de tapijtkerk'. De Commissie Monumenten en Welstand heeft zich ter plekke geïnformeerd en de mogelijkheden voor restauratie en herbestemming verkend. De plannen zijn nog te summier om daar een uitspraak over te doen, maar behoud van het ruimtelijke beeld van het interieur en van de voorgevel zouden voorwaarde moeten zijn, het terugbouwen van de torenspits prachtig.

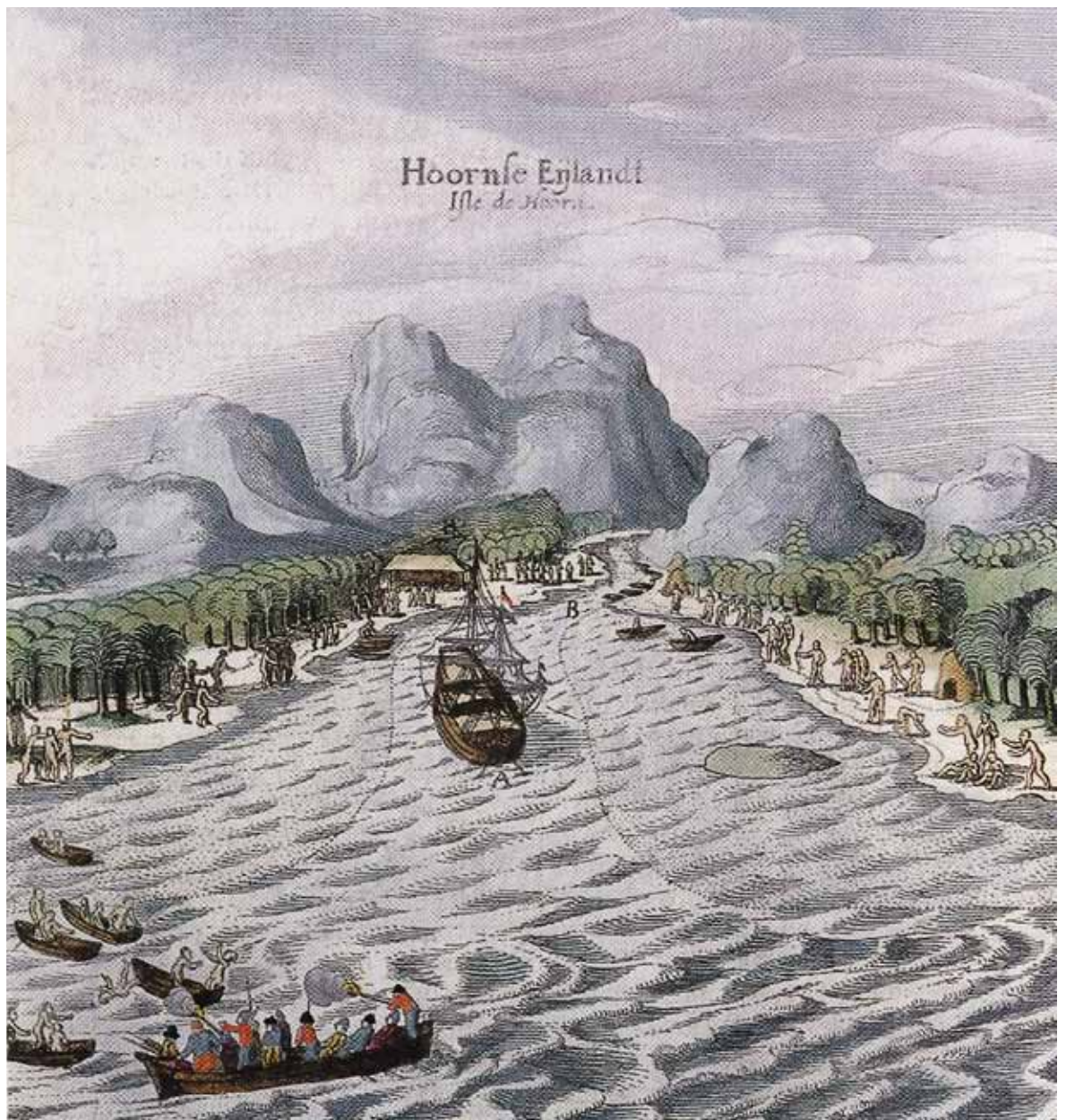

HOORNSE GENEN OP DE HOORNEILANDEN?

EGBERT OTTENS

Vereniging Oud Hoorn levert eens per vier weken een column voor *Hoorn deze week*. stukjes over de geschiedenis van onze stad, monumentale gebouwen, of anderszins over onderwerpen die daaraan raken. Onlangs stipte Dave Bijvoet, een van de andere columnisten, de bijzondere reis aan van de Amsterdamse koopman Lemaire en de Hoornse schipper Willem Cornelisz. Schouten. Het ging over Kaap Hoorn. Schouten en Lemaire wilden via een alternatieve route het monopolie van de VOC omzeilen en Australië, het onbekende

Zuidland, ontdekken. Ze vertrokken halverwege 1615 vanaf de rede van Texel. Hun reis voerde naar de zuidelijkste punt van het Zuid-Amerikaanse continent. Door een explosie verspeelden ze één van de twee schepen, de *Hoorn*. Schouten noemde de woeste kaap naar zijn geboortestad. De Stichting Nederlandse Kaap Hoorn-vaarders houdt de herinnering aan die bijzondere eerste tocht om de kaap in ere. Jaarlijks worden de schippers van zeilschepen die de kaap ronden geëerd. De stichting bezit twee schitterend ingerichte oudheidskamers in het St. Jozefhuis aan het Achterom, nummer 17. Van 1 april tot 1 oktober kunnen de kamers op

De Eendracht bij de
Hoorneilanden

woensdagen worden bezocht, tussen 11 en 16 uur. Te zien zijn modellen van historische schepen en antieke nautische instrumenten.

Met het overgebleven schip de *Eendracht* zetten Schouten en Lemaire en de andere overlevenden hun reis naar het onbekende continent voort. Ze vonden het niet. Aan het slot van zijn column noemde Bijvoet de Hoorn-eilanden. Hij vroeg zich af hoe die kleine, uit slechts twee eilanden

bestaande eilandengroep, aan zijn naam was gekomen. Omdat er, naast de mens, slechts twee zoogdiersoorten voorkomen, een vleermuis en de bruine rat, vermoedde Bijvoet dat de laatste met Europese zeevaarders was meegekomen. Het antwoord op zijn vragen lag dichterbij dan Bijvoet vermoedde en is een aardig, maar onbekend stukje Hoornse geschiedenis.

Schouten en Lemaire voeren met de *Eendracht* vanaf Kaap Hoorn westwaarts richting Zuidland. Hun tocht over de Stille Oceaan voerde langs talloze Melanesische eilandjes. Bij veel vonden ze een vijandig onthaal. Niet bij Futuna en het naburige Alofi, waar de *Eendracht* op 19 mei 1616 in een schitterende, natuurlijke baai ankerde. Vier dagen later zetten schepelingen voet aan wal op Futuna. De bevolking was vriendelijk, er werd gefoerageerd. De Hollandse zeelieden, velen uit Hoorn en West-Friesland, raakten bevriend met de bewoners, die als in een bijbels paradijs leefden. 'Ze zaaien niet en maaien niet', schreef Schouten met verbazing en verwondering in zijn *Journal ofte Beschrijvinghe van de wonderlike reyse*. De mannen waren mooi, groot van postuur. Hun haar was als door een kinky-kapper verzorgd, in alle mogelijke variaties. Maar 'het vrouwvolk was lelijk, klein... Ze hadden lange, hangende borsten, die bij sommigen als leren

zakken op de buik hingen. Zij waren zeer onkuis en lieten zich gebruiken in ieders tegenwoordigheid...' Schouten kon niet ontdekken of ze godsdienstig waren. Ze leefden als de vogels in het woud. Twee weken bleven de Hollanders er. Bij hun vertrek noemde Schouten de eilanden de Hoorneilanden en de ankerplaats Eendrachtsbaai. Het kan dus dat de ratten met de *Eendracht* zijn meegekomen. Niet alleen de ratten overigens. Een dertigtal zeelieden

Musicerende opvarenden van de *Eendracht*

hield het na een jaar van omzwervingen en ontberingen over de grote oceanen bij Futuna voor gezien. De mannen bleven op het paradijselijke eiland achter. We weten dat uit de rechtszaak in Batavia, waar het schip uiteindelijk aan kwam. Ons aller J.P. Coen confisqueerde de *Eendracht* met alles wat aan boord was. De opvarenden hadden immers het monopolie dat de VOC exclusief van de Staten Generaal had verkregen, geschonden. Wie wilde, kon bij de VOC in dienst treden, zoals Schouten en talloze opvarenden deden. Lemaire werd als gevangene naar het vaderland terug gestuurd. Hij overleed onderweg, naar wordt gezegd uit boosheid over de belediging door Coen hem aangedaan. Zijn vader heeft jarenlang tegen de VOC, waarvan hijzelf nota bene één van de oprichters was, geprocedeerd om schadeloosstelling. Tevergeefs.

Er wordt beweerd dat sommige bewoners van Futuna nog blauwe ogen hebben en roodachtig haar. Stichting Nederlandse Kaap Hoornvaarders bereidt een grootscheepse herdenking van de eerste zeiltocht rond Kaap Hoorn in 2015 voor. Zou het niet aardig zijn als een bezoekje in 2016 aan onze verwante nazaten op de Hoorn-eilanden daar deel van uitmaakt? Met een dna-voorouderonderzoek naar onze zeventiende eeuwse Hoornse genen.

BESTUURSMEEDEDELINGEN

EGBERT OTTENS

Zomerwandelingen

Vrijdagavond 19 april jl. was de start van de nieuwe serie zomeravondwandelingen. Deze wandeling stond in het teken van Velius, na de presentatie van de Velius-biografie, eerder die middag in het Sint Pietershof. Daarna vonden de Kinderwandeling (26 mei), de Tuinenwandeling (31 mei) en de Noorderkerkwandeling (14 juni). Volgen nog:

28 juni 2013 De Schuilkerken en hofjeswandeling. Start plantsoen tegenover het NS-station;

12 juli 2013 De Van stadhuis naar stadhuiswandeling. Start Roode Steen.

26 juli 2013 De Bossuwandeling. Start Oosterpoort, 9 augustus 2013 De Wallenwandeling. Start eveneens Oosterpoort.

Alle wandelingen beginnen om 19.30 uur.

Op de website van de vereniging en in de bladen leest u te gelegener tijd meer over deze altijd weer interessante wandelingen.

Veliustentoonstelling

Elders in het Kwartaalblad kunt u lezen over de presentatie van de bijzondere biografie van onze grote stadgenoot en chroniqueur Theodorus Velius. In het Pakhuis aan de Onder de Boompjes is een kleine tentoonstelling ingericht, aan Velius gewijd. Marit Veerman, Rita Lodde en Coen Droog zijn erin geslaagd er weer een interessante expositie van te maken, waarin een goed beeld van Velius en zijn tijd wordt gegeven.

Hoorns Biografisch Woordenboek

Voor het Hoorns Biografisch Woordenboek, waar we een start mee willen maken, heeft zich tot nu toe één persoon aangemeld, die zelf misschien nog een tweede persoon zou weten te interesseren. Daarom bij deze de herhaalde oproep voor meer vrijwilligers. Het is een leuke klus, die niet vreselijk veel tijd hoeft te vergen. Mocht u iemand kennen die dit leuk zou kunnen vinden, dan kunt u dat aan een van de bestuursleden laten weten.

Facebook

Het schijnt dat een moderne oudheidkundige vereniging zich niet langer aan de nieuwe social media kan onttrekken. Dus gaat ook Oud Hoorn op Facebook. Althans we gaan een poging daartoe wagen met hulp van enkele jongere leden onder wie Natalie Huisman. Nagegaan wordt hoe ook in het kader van hun maatschappelijke stage

scholieren uit het voortgezet onderwijs daarbij kunnen worden ingeschakeld.

Actualisering Welstandsnota

Wethouder Louwman, die de zieke wethouder Westenberg verving, kon in de Commissie Monumenten en Welstand mededelen dat het college had ingestemd met de voorstellen tot actualisering van de Welstandsnota. De nieuwe nota kan nu naar de raad om te worden bekrachtigd.

Erfgoednota

In het stadhuis is men begonnen aan de startnotitie voor een Erfgoednota. Onze vereniging heeft daar vanaf de discussies over het Bestemmingsplan Binnenstad en laatstelijk in het kader van de discussie over de Structuurvisie Poort van Hoorn voor gepleit. Met name voor dat gebied, maar niet minder voor de binnenstad, waar als gevolg van de veranderingen in het consumentenkoopgedrag grote veranderingen te wachten staan, is de in een dergelijke nota vast te leggen visie van groot belang.

Ontwikkelingen winkelareaal binnenstad

Wie door ons Hoornse 'winkelrondje' loopt, komt snel tot de ontdekking dat de landelijke ontwikkelingen met betrekking tot het winkelen, niet aan onze binnenstad voorbij gaan. In dat licht is het goed dat het college, mede op aandringen van Oud Hoorn, de hoeveelheid te realiseren vierkante meters winkeloppervlak in de plannen voor de Poort van Hoorn drastisch heeft teruggeschroefd. Echter: ook op korte termijn moet een antwoord gevonden worden op de problematiek in de bestaande winkelstraten. Hoe kan worden voorkomen dat de ontwikkelingen elkaar versterken? Wat kan worden gedaan voor de aantrekkelijkheid en de leefbaarheid in onze historische binnenstad?

Voorzitter geridderd

Op vrijdagmorgen 26 april jl. deelde burgemeester Onno van Veldhuizen in een bomvolle Oosterkerk, tot grote verrassing van onze voorzitter, Egbert Ottens, mee, dat het Hare Majesteit koningin Beatrix had behaagd hem voor zijn vele en brede activiteiten, gedurende een zeer lange periode, in Hoorn, Amsterdam en op verschillende plaatsen in de wereld, tot ridder in de Orde van Oranje Nassau te benoemen.

Het bestuur heeft de voorzitter van harte gefeliciteerd met deze eervolle benoeming.

MINI-EUROPE IN BRUSSEL GAAT VERDWIJNEN

FRANS ZACK

In het kwartaalblad van juni 2012 konden wij melding maken van een stukje (oud) Hoorn bij onze Belgische zuiderburen. In de schaduw van het Atomium in Brussel is daar een miniatuurversie van Europa te vinden. Het is te vergelijken met het miniatuurstadje Madurodam zoals dat in Den Haag een topattractie vormt.

Het grappige van Mini-Europe in Brussel is echter dat daar diverse markante bouwwerken uit Hoorn te vinden zijn. Zo is bijvoorbeeld de Hoofdtoren op werkelijk natuurgetrouwe wijze weergegeven. Nu bereikte ons kortgeleden het bericht dat dit leuke attractiepark gaat verdwijnen. Ook het nabijgelegen water-recreatiepark Océade en mega-bioscoop Kinopolis moeten wijken voor de plannen van de stad Brussel. Men wil op deze plek een groot winkel- en vastgoedproject ontwikkelen.

Het Belgische dagblad Het Laatste Nieuws schreef op 23 maart j.l. dat het hier zou gaan om een droomproject waarmee burgemeester Thielemans definitief zijn stempel wil drukken op Brussel. Freddy Thielemans, die aan zijn laatste termijn als burgemeester bezig is, heeft grootse plannen met de Heizel waar Mini-Europe, Océade en Kinopolis te vinden zijn. Een nieuw stadsdeel met winkelruimte, woningen, kantoren, recreatie, horeca en een congrescentrum moeten hier tot stand komen.

Door de sluiting van Mini-Europe eind augustus verliezen maar liefst 116 medewerkers hun baan. Het vreemde van het besluit is, dat het attractiepark

winstgevend is. Het afgelopen jaar brachten maar liefst 600.000 toeristen een bezoek aan de attracties, hetgeen anderhalf miljoen euro winst opleverde.

Wie dus nog het leuke stukje oud Hoorn wil bekijken heeft nog tot eind augustus de tijd. Daarna is het gedaan met het interessante attractiepark op de Heizel-vlakte.

Leuke Hoornse beelden zijn (nog) te vinden in het attractiepark Mini-Europe op de Heizel in Brussel.

HOE HOORN VERANDERDE

FEMKE UITERWIJK EN FRANS ZACK

Tussen 1965 en 1968 werd er in Hoorn een nieuw ziekenhuis gebouwd: het Streekziekenhuis aan de Wabenstraat naar ontwerp van M. F. Duintjer (1908-1983) van het Bureau Duintjer & Itha. Als nu: anno 2013, op deze plaats een heel nieuwe stadswijk is verrezen is er toch wel sprake van dat Hoorn veranderde. Het uit vier lagen bestaande ziekenhuiscomplex bood plaats aan in totaal

161 patiënten. Voor zijn tijd mocht het ziekenhuis hypermodern genoemd worden en was o.a. voorzien van plafondverwarming, mechanische ventilatie en dubbele beglazing in de patiëntenkamers. Naast het ziekenhuis was er ook nog een zusterhuis met in totaal 64 kamers. Na de fusie in 2003 met het Westfriesgasthuis aan de Maelsonstraat werd het gebouw afgebroken en kwam een gigantisch terrein

vrij. Dit bood Terra Marique de gelegenheid hier het project Streektuinen van de grond te brengen. Terra Marique is een samenwerkingsverband tussen ZeemanVastgoed en projectontwikkelaar van Intermaris Projecten b.v. Het luxe appartementencomplex Triomphe bestaat uit 42 huur- en 75 koopappartementen. Daarnaast werden er op deze plaats 90 carrawoningen en 44 zgn. watervilla's gebouwd.

Redactie:

Jos Biegstraaten, Jacq Entius, Alex Flaming, Leo Hoogeveen, Ben Leek, Egbert Ottens, Christiaan Schrickx, Dick Snijder, Femke Uiterwijk, Frans Zack

Redactieadres:

E.S. Ottens,
Renoirhof 155, 1628 XC Hoorn
e-mail: redactie@oudhoorn.nl

Ereleden:

J.C. Kerkmeijer (1875-1956)
mr.dr. B. R. Canneman
(1909-1982)
H. Krijgsman (1914-1990)
D. Breebaart (1905-2002)
C. Kupperts (1921-1990)
drs. H. M. van den Berg
(1918-2005)
J.L.N. Dijkstra (1930-1992)
J.M. Baltus (1939-1994)
J.P.H. van der Knaap (1936-2007)
J.E.J. Lamers
A. de Graaf
L.P.M. Hoogeveen
A. Boezaard
F. Uiterwijk
A.G.F. van Weel

Copyright:

Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de redactie.

Productie:

Van Vliet Printing B.V.
Verlengde Lageweg 1
1628 PM Hoorn

